

Jezikoslovac Ignjat Alojzije Brlić

Bogunović, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:879324>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Ivana Bogunović

Jezikoslovac Ignjat Alojzije Brlić

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Ivana Bogunović
Matični broj: 0009077125

Jezikoslovac Ignjat Alojzije Brlić

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: prof. dr. sc. Diana Stolac

Rijeka, 28. lipnja 2021.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova

izradio/la samostalno pod mentorstvom _____.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. METODOLOGIJA.....	3
3. IGNJAT ALOJZIJE BRLIĆ.....	5
3.1. Kratka povijest obitelji Brlić.....	5
3.2. Privatni život.....	7
3.3. „Robski posao“.....	9
3.4. „Moj je konj od uvika bio – knjiženstvo“.....	11
3.5. Zlatna kolajna.....	14
4. JEZIKOSLOVNI RAD IGNJATA ALOJZIJA BRLIĆA.....	15
4.1. Grammatik der Illyrischen Sprache.....	17
4.1.1. Vrste riječi.....	21
4.1.2. Deklinacija imenica.....	27
4.1.2.1. Prva deklinacija.....	29
4.1.2.2. Druga deklinacija.....	36
4.1.2.3. Treća deklinacija.....	38
4.1.2.4. Nepravilne deklinacije.....	40
4.1.2.5. Zaključno o deklinacijama.....	42
4.1.3. Ostala izdanja gramatike.....	43
4.1.4. Posebnosti gramatike.....	46
4.2. „Hoćemo li i dalje pisati isti jezik s dva različita pisma?“.....	49
4.3. „Ne valja ništa Zagrebačkoga, to je moje iskreno mišljenje“.....	52
5. ZAKLJUČAK.....	59
6. POPIS LITERATURE.....	61
7. SAŽETAK.....	64
8. SUMMARY.....	65

1. UVOD

Opisivanje hrvatskoga jezika u jezičnim priručnicima započinje početkom 17. stoljeća, a ista se jezična djelatnost javlja u Slavoniji sto pedeset godina kasnije. Naime, Slavonija je bila pod turskom okupacijom do 1699. godine kada je potpisan Mir u Srijemskim Karlovcima. Oslobođena je Slavonija potpala pod vlast Habsburgovaca te ju je naselilo strano plemstvo. Apsolutistička vojna vlast preuzela je školstvo pod svoje okrilje te je posljedično njemački jezik postao jezikom obrazovanih. Upravo su potonje činjenice bitno odredile karakter slavonskih gramatika, točnije jezičnih priručnika¹ 18. stoljeća.

Brod na Savi, današnji Slavonski Brod, te šire brodsko područje dalo je ugledne, poznate i priznate jezikoslovce koji su obilježili slavonska jezikoslovna kretanja u 18. stoljeća. Blaž Tadijanović rodom iz Ratušja pored Slavonskoga Broda objavio je 1761. godine djelo čiji naslov glasi *Svašta po malo iliti kratko složenje imenah i ričih u ilirski i njemački jezik*, a koje nosi titulu prvoga jezičnoga priručnika u oslobođenoj Slavoniji. Matija Antun Reljković, graničarski časnik na području brodske regimente, objavio je drugi slavonski jezični priručnik naslova *Nova slavonska i nimačka gramatika* (1767). Utjecaj Reljkovićeve djela vidljiv je u jezičnome priručniku *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache* (1778) čiji je autor brodski franjevac i lektor Marijan Lanosović. Jezični priručnici navedenih autora jesu dvojezični. Njemački jezik javlja se kao jezik koji se upoznaje, ali i kao sredstvo kojim se opisuje hrvatski jezik. Oni, također, njeguju jezičnu kulturu te kulturološku i odgojnu notu pomoću tekstova sadržanih u rječniku i razgovorniku. Sa sigurnošću možemo konstatirati da su slavonski jezikoslovci umnogome pridonijeli cjelokupnoj hrvatskoj znanosti o jeziku zahvaljujući

¹“Premda se njihova djela u literaturi navode kao gramatike, riječ je zapravo o gramatikama s rječnikom i raznovrsnim dodacima, dakle jezičnim priručnicima koji su služili za učenje njemačkog i hrvatskog jezika” (Tafra 1993:15).

slavonskoj štokavštini koja pruža dragocjen materijal koji je u njihovim srcima rasplamsavao ljubav za narodni, hrvatski jezik.

Blaž Tadijanović, Matija Antun Reljković, Marijan Lanosović samo su neki od slavonskih jezikoslovaca koji prethode Brođaninu Ignjatu Alojziju Brliću koji je svojim djelom *Grammatik der illyrischen Sprache* nastavio tradiciju slavonskih jezikoslovaca. Ignjat Alojzije Brlić odigrao je značajnu ulogu u brodskom, usudila bih se reći i hrvatskom kulturom životu što opravdava moju nakanu da u ovome radu prikažem fragment njegova kulturnoga djelovanja.

2. METODOLOGIJA

Ignjat Alojzije Brlić autor je gramatike čiji puni naslov glasi *Grammatik der Illyrischen Sprache wie solche in Bosnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa &c. dann von Illyrien in Banat und Ungarn gesprochen wird. Für Teutsche verfat und herausgegeben von Ignatz Al. Berlich bürgerl. Handelsmanne und Magistrathe der k. k. freien militär. Kommunität Brood in Slawonien*. Brlićeva je gramatika doživjela tri izdanja (1833., 1842., 1850.).

Jezikoslovne ideje, promišljanja i stavovi Ignjata Alojzija Brlića koji su izneseni u *Grammatik der Illyrischen Sprache* bit će tema diplomskoga rada naslovljenoga *Jezikoslovac Ignjat Alojzije Brlić*. U radu će se predstaviti struktura Brlićeve gramatike, a posebni će se naglasak staviti na opis vrsta riječi te opis imeničkih deklinacijskih vrsta.

Cilj ovoga diplomskoga rada jest predstaviti najkontroverzniju osobu u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja² te pokazati njezino mjesto u povijesti hrvatske filologije.

Diplomski je rad podijeljen na dva glavna dijela. U prvome je dijelu rada ukratko prikazan život i rad Ignjata Alojzija Brlića, a drugi je dio posvećen Brlićevu jezikoslovnom radu.

Rad je napisan pomoću prikupljene i analizirane sekundarne literature i primarnih izvora. Pomoću sekundarne literature prikazan je život i rad Ignjata Alojzija Brlića. Brlićev je jezikoslovni rad prikazan pomoću sekundarne literature i primarnih izvora, *Grammatik der Illyrischen Sprache* i *Zora dalmatinska*.

Brlićeva je gramatika pisana njemačkim jezikom i goticom, a primjeri su pisani hrvatskim jezikom i latinicom. U ovome su radu pisani latinicom svi citati preuzeti iz gramatike pisane goticom. Citati iz tekstova pisanih hrvatskim jezikom

² Pranjković, Ivo 1992. Fonološki i sintaktički opis u prvim slavonskim gramatikama. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 27, Zagreb, 123 – 135, str.123.

donose se u izvornom slovopisu pretiska. Svaki je citat naznačen autorovim prezimenom, godinom izdanja te brojkom stranice.

Brlićevo gramatičko nazivlje korišteno u ovome radu prikazano je na sljedeći način: najprije se navodi ekvivalent na hrvatskome standardnome jeziku, a potom se na njemačkome, „ilirskome“ i latinskome jeziku u zagradi navodi gramatičko nazivlje preuzeto iz gramatike. S obzirom na to da Brlić u prvome izdanju svoje gramatike čitateljima ne nudi „ilirske“ ekvivalente njemačkim i latinskim pojmovima, gramatičko nazivlje na „ilirskome“ jeziku preuzeto je iz drugoga izdanja Brlićeve gramatike.

3. IGNJAT ALOJZIJE BRLIĆ

3.1. Kratka povijest obitelji Brlić

Početak 17. stoljeća za vrijeme turske tiranije plemićka je obitelj Brlić, zajedno s Reljkovićima, pobjegla iz Hercegovine u Bosnu. Potom su se te dvije dobro poznate obitelji u hrvatskom kulturnom životu rijekom Vrbas na čamcima spustile u selo Svinjar, danas općina Davor. Baveći se u početku gospodarstvom, obitelj Brlić nikada nije napuštala svoje kulturne tradicije donesene iz Hercegovine. Nadajući se da će se skoro vratiti na svoju djedovinu, Brlići su dugo vremena svoje mrtve pokapali u Bosni (Brlić 1942: 5).

Najstariji Brlić o kojem postoji siguran pisani dokument jest Lovro (Laurencius) Brlić rođen oko 1690. godine. Njegovo je ime pronađeno na krsnom listu njegova sina Mate Brlića (1714. – 1784.) koji se kao desetogodišnji dječak preselio iz Svinjara u Brod na Savi, danas Slavonski Brod, kako bi izučio *habadjinski zanat*³ (Brlić-Mažuranić 1934: 10).

Andrija Antun (1757. – 1804.), sin Mate Brlića, školovanje je započeo u franjevačkoj gimnaziji u Brodu na Savi, a nastavio ga u Osijeku u trgovini Joze Kneževića. Andrija Antun, te posljedično i svaki sljedeći njegov potomak, treba zahvaliti Jozi Kneževiću što mu je rasplamsao u srcu neugasivu ljubav za hrvatski jezik i pisanu riječ⁴ (Brlić-Mažuranić 1934: 11). Andrija je Antun bio najugledniji i najimućniji trgovca u Brodu na Savi te ujedno i sindik i prokurator franjevačke

³Abadjija je seljački krojač; od »aba« — debelo sukno, iz kojega se izrađuju seljački gunjci i kabanice (Brlić-Mažuranić 1934: 10).

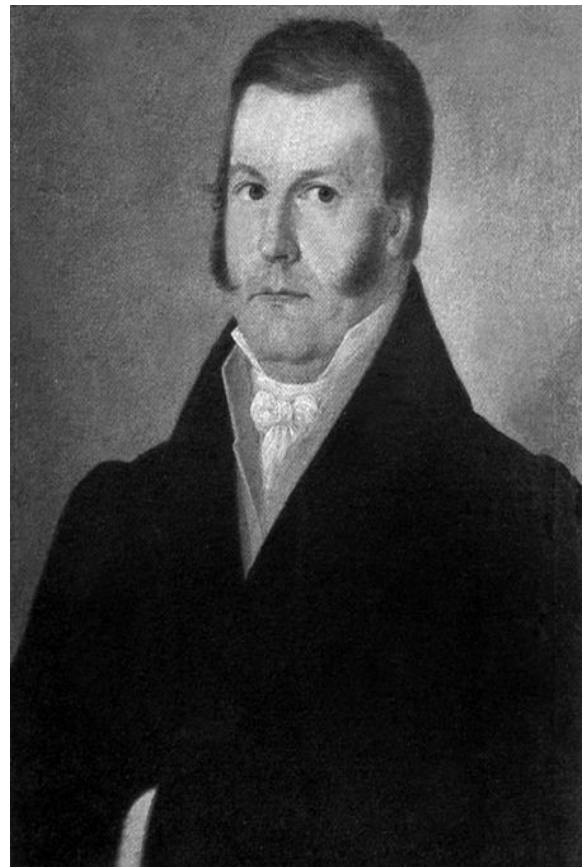
⁴„Moj otac (Andrija Antun) je kod Joze Kneževića u trgovini do 10 godina sproveo, dakle je od njega odhranjen, namiješten i pomagan tja do Kneževića smerti. Stari Joso Knežević (iz materinih ustah imam) bio je veliki ljubitelj naškog jezika i književstva, čovjek pametan i bogat, on je Relkoviću, Katančiću, Tomikoviću, i drugim tadašnjim pisacima i sa svojim svjetom i s novcem u pomoći bio. Moga je oca vele ljubio i njemu ljubav za našinstvom u serdce ulio, za to mi je moj otac dosta čestitu našku knjižnicu ostavio, a i sam se rad s knjiženstvom i pismice pišući zabavljao, od čega dosta ostanakah ima. Dakle što nam je u kervi od moga oca, to imamo Kneževiću zahvaliti.“ (Brlić-Mažuranić 1934: 10).

provincije u Bosni što je bila prava kulturna misija u tom vremenskom periodu.
Ignjat Alojzije Brlić (1795. – 1855.) sin je Andrije Antuna.

3.2. Privatni život

„Prigrljen uz Savu, na mjestu gdje se pitomi obronci Dilj-gore rukuju s njezinom lijevom obalom“ (Rem 1981: 5) smjestio se Brod na Savi, rodno mjesto Ignjata Alojzija Brlića. Ponosni Brođanin u svojoj gramatici, o kojoj će više riječi biti u drugome dijelu ovoga rada, prilikom opisa pravilne uporabe instrumentala daje svoju osobnu iskaznicu u kojoj etnonim stavlja čak i ispred imena i prezimena: „*Ja sam rodom Brođjanin (iz Broda), imenom Naco, zaimenom Berlić, zanatom tergovac*“ (Brlić 1833: 17).

Ignjat Alojzije, predstavnik treće generacije obitelji Brlić u Brodu na Savi, bio je ugledan građanin kojega su suvremenici opisali kao „*čovjeka vedre i duhovite ćudi, ugladjenog ponašanja, uvijek osobito pomno obučena. — Njegov vanredno živi portrait (sačinjen navodno po nekom talijanskom zarobljeniku u Brodskoj tvrđavi) prikazuje čovjeka vrlo skladne vanjštine, osobito lijepih i živahnih, nešto nasmješljivih očiju, sa vrlo visokim »vater- morderima« i pomno vezanom kravatom*“ (Brlić-Mažuranić 1934: 15).

Ignjat je Alojzije Brlić svršio latinske škole u franjevačkom samostanu u Brodu na Savi te na požeškoj gimnaziji. Za vrijeme svoga gimnazijskoga obrazovanja bio je najbolji učenik u razredu što se može vidjeti iz školskih izvješća koja se čuvaju u Arhivu obitelji Brlić. Kako bi nastavio očevim stopama te kako bi preuzeo obiteljsku trgovinu, majka ga je poslala u Vukovar kako bi izučio trgovački zanat. Godine 1822. vjenčao se s Katarinom pl. Benko s kojom je imao petero djece: Andriju Torkvata (1826. — 1868.), Mariju Agatu (1824. — 1897.) Ivana (1830. — 1849.), Anu (1828. — 1914.) i Ignjata (1834. — 1892.) (Brlić-Mažuranić 1934: 12).

Ignjat je Alojzije Brlić zanimljiv primjer čovjeka jednoga burnoga vremena koji se isticao na različitim područjima javnoga i kulturnoga djelovanja – trgovac, jezikoslovac, književnik, prevoditelj te čuvar narodne starine. Ignjat Alojzije Brlić vršio je i dužnost školskoga nadzornika u Brodu na Savi te je njegovom zaslugom podignuta Državna djevojačka škola (1834.) (Rem 1981:65).

Godine 1855. preminuo je Ignjat Alojzije u domu kćeri Marije Amruševe u Novoj Gradiški te je pokopan u kripti franjevačkoga samostana u Cerniku gdje stoji spomenik s natpisom: „*Ignjatu Vjekoslavu Brliću⁵, Brodjaninu. Rodj. 29. srpnja 1795. godine umro 27. ož. 1855, revnom rodoljubu, književniku narodnom, zlatnom ces. kolajnom za znanosti odlikovanom, članu društva srbske slovenosti, gradjaninu i činovniku občine brodske, stavljaju spomen zahvalna dieca: Marija, Andrija, Ana i Ignjat*“ (Brlić 1885: 29-30).

⁵ Srednje ime Vjekoslav pronalazim još samo u gramatici Ignjatova sina Andrije Torkvata Brlića. Naime, Andrija Torkvat u znak ljubavi i štovanja „svomu ljubaznomu ocu Ignjatu Vjekoslavuu“ prosvjećuje gramatiku.

3.3. „Robski posao“

Ignjatu Alojziju bilo je devet godina kada mu je preminuo otac, Andrija Antun. Majka Mara nastojala je sina svojim odgojem usmjeriti prema trgovačkom staležu kako bi, kada navršši 18 godina, mogao preuzeti trgovinu od svoga pokojnoga oca (Brlić-Mažuranić 1934: 12).

Iščitavajući Ignjatova pisma upućena sinu Andriju Torkvatu, mogli bismo zaključiti kako je Ignjat bio sputan po pitanju izbora zvanja: „*Ich hatte keine freie Wahl in diesen Punkte, und leide noch immer an dessen Folgen*“⁶ te mu je, posljedično, trgovačko zvanje bilo daleko od srca: „*Meni ~ kako još iz ditinstva znaš ~ trgovina nije mila bila, ja sam ju odurjavao, kao i svaki drugi robski posao, ele vidivši da mi se, ako ja i moja obitio živi i poštenu ostati želimo, na ino nemogaše, nego morado na najnemiliji način za se i za svoje, pošteno si kruh zasluživat.*“⁷ Trgovinom je priskrbljivao novac za obitelj, ali svaki slobodni trenutak posvećivao je jeziku i književnosti: „*moj je konj od uvika bio – knjiženstvo, a za ostala sam se slabo ikada brinuo*“⁸.

Ignjat Alojzije Brlić bio je najveći bibliofil u obitelji Brlić. Naime, Ignjatov djed Mate i otac Andrija Antun stvorili su temelje Knjižnice obitelji Brlić, a Ignjat ju je silno obogatio. Uz ime Ignjata Alojzija Brlića vezani su i početci knjižarstva u Brodu na Savi jer je u svojoj trgovini, između ostaloga, prodavao i knjige. Kako su knjige dospjele u obiteljsku trgovinu govori nam anegdota koja se zbilila kada je Ignjat imao 20 godina:

„*Oko god. 1815. oputovao je naime Ignjat Alojzije u Beč sa ovećom svotom novaca, da kupi tkanina, te galanterijske i ostale robe za svoju malogradsku mješovitu trgovinu. Dugo je izbivao mladi trgovac u Beču, dugo je mati sa nestrpljenjem čekala uspjeh prvog trgovačkog putovanja svog sina.*“

⁶ Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 34., 18. svibnja 1842.

⁷ Isto, Pismo 117., na Ilinje 1849.

⁸ Isto, Pismo 99., 29. ožujka 1848.

Konačno jednog dana stigoše teški i preteški sanduci, njih više na broju — al svi puni samih knjiga i muzikalija! Novac je bio potrošen, robe nije bilo, knjige su bile tu — što je dakle preostalo nego da se u jednoj te istoj malenoj prostoriji (od koje postoji i slika, izradjena po uspomeni savremenika) uz »mješovitu robu« otvori i neka vrst knjižare!“ (Brlić-Mažuranić 1934: 12).

3.4. „Moj je konj od uvika bio – knjiženstvo“

U prethodnim redcima sažet je trgovački dio života Ignjata Alojzija Brlića, a naredne retke posvetit ćemo Ignjatovim hobijima. Hrvatski jezični portal hobi definira kao „*posao kojim se tko bavi iz vlastitoga zadovoljstva, a ne po dužnosti, omiljena razbibriga, zabava, zanimanje*“.

Ignjat Alojzije Brlić poseban interes pokazivao je za očuvanje narodne starine, stoga je sabirao stare listine, pjesmice, molitve, gatalice koje je pridodao zbirci svoga oca Andrije Antuna. U potpunosti zbirku kao knjižicu posthumno je izdao sin Ignjata Alojzija, Dr. Ignjat Brlić pod nazivom *Uspomene na stari Brod*. „*Za Brlićeve „Uspomene“ povjesničar R. Horvat napisao je da su najbolji izvor za povijest grada Broda*“ (Rem 1981: 38). Valja istaknuti da se među Ignjatovom ostavštinom nalazi i glazbena zbirka „*koja sadrži najstarije notne zapise vokalne i instrumentalne folklorne glazbe u Slavoniji. Riječ se o napjevima i popijevkama iz prve polovice 19. stoljeća, dakle iz vremena prije sakupljačkog rada Franje Kuhača*“ (Rem, 2011).

Nadalje, prevodio je s latinskoga i njemačkoga jezika pjesme i igrokaze. Između ostaloga, preveo je, odnosno preradio Palmotićevu *Kristijadu u Krstovka iliti život i dila gospodina Isukrsta*. Prema riječima Pavla Pavličića „*Brlić se odlučio za razmjerno neobičan postupak dok je priređivao Palmotićeve spjev: on ga je – po vlastitom mišljenju i prema vlastitim riječima – prilagodio novim vremenima i približio suvremenom čitatelju*“ (Pavličić 1998: 173). Ignjat Alojzije Brlić kao diletantski prevoditelj kori ostale prevoditelje jer narodu nude samo doslovan prijevod prepun germanizama, latinizama te reda riječi u rečenici koji je konstruiran prema pravilima kojega drugoga jezika. On ih poziva da prije nego što krenu prevoditi strana djela otkriju ljepotu svoga materinskoga jezika i nauče razmišljati na njemu jer je naš jezik, kao i svi slavenski jezici, u određivanju i opisivanju trenutaka mnogo bogatiji, ljepši i specifičniji od bilo kojega drugoga jezika u Europi. Nadalje, Brlić ističe kako hrvatski jezik ima svoje posebnosti između kojih naglašava sljedeće: gotovo da ne postoji genitiv bez pridjeva te da

hrvatski glagoli i epiteti imaju nešto posebno što drugim jezicima nedostaje (Brlić 1833: 13-14).

Ignjat je Alojzije Brlić devetnaest godina izdavao *Ilirski kalendar* (1836. – 1855.) kojim je obavljao mnoge važne zadaće: poučavanje, zabavljanje i upoznavanje puka s nacionalnom književnošću. Želeći podučavati, a znajući što puk želi čitati, izlazio je u susret mnogim slojevima čitatelja, i jedva opismenjenim seljacima, ali i obrazovanijim slojevima čitateljstva (Tatarin 2008: 151). Potvrdu da je znao što *ljudi traže* pronalazimo u jednome od pisma sinu Andriji:

„Novine su podučavanje, Danica podučavanje, Zora je podučavanje, sve knjige što se pišu – sve je podučavanje; za koga je ovo podučavanje? za nikoga jer nitko neštije. – Puk se podučava sa smišnim stvarima, ljudi traže Ezopovih fabula, traže Relkovićeve Satira, traže svake godine kalendar; koji ima više smišnog, taj je dražji, od novih traže kadkad pismarice – drugo puk neće da štije, još je dite, još se hoće da zabavlja. – Vox populi vox Dei – kroz fabule, pisme, pripovidke, poslovice, smišne dositke ect. ect. ect. – hoće se puk da podučava, to želi, to bi štio; za suhoparne stvari nemari. – A tko piše za puk? – U ovo vrime nitko. Pametna mladež za pametnije od sebe piše, a tko štije? – nitko. Ergo mlati po praznoj slami! Pamti što ti tvoj otac kaza.“⁹

Kalendar je bio samo jedan oblik njegove želje za promicanjem pisane riječi. Naime, Ignjat Alojzije Brlić želio je da književna djela dubrovačkih i dalmatinskih pisaca dođu do slavonskih čitatelja, ali i da slavonska djela budu čitana u drugim krajevima Hrvatske, stoga je „*Kuzmaniću poslao nekoliko knjiga*

⁹ Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 62., 8. veljače 1845.

na poklon, osobito Relkovića Kućnika – da iz njega svakog miseca za podučenje u poljodilstvu u Zoru naštaampa ^{10,11}.

Među bibliografske jedinice Ignjata Alojzija Brlića treba uvrstiti i *Pisma sinu Andriji Torkvatu*. Prema riječima Stane Vukovac „*to su najljepše stranice koje je napisao ovaj plemeniti čovjek*“ (Vukovac 1993: 428), stoga bi bilo prigodno da nekoliko riječi posvetimo i korespondenciji između oca Ignjata Alojzija i njegova sina Andrije Torkvata.

Ignjatova *Pisma sinu Andriji Torkvatu* pisana su u posljednja dva desetljeća njegova života. Korespondencija je započela 1835. godine kada je Andriji bilo devet godina, točnije „*kada je, kao čudesno rano razvijeno dijete, bio primljen u gimnaziju u Vinkovce*“ (Brlić-Mažuranić 1934: 15). Prepiska između oca i sina vodila se na tri jezika – na latinskom, njemačkom i „ilirskom“. Zbirka pisama daje uvid u cjelokupnu ličnost Ignjata Alojzija – otac, trgovac, književnik, prevoditelj, čuvar narodne starine te jezikoslovac – koji je podario sebe sinu, ali i nama čitateljima.

Navedena zbirka sadržava politički, povijesno i kulturno zanimljiva pisma koja je Ignjat Alojzije Brlić uputio svome sinu Andriji Torkvatu. Pojedina od tih pisama donose neke zanimljive pojedinosti koje su zasigurno koristan izvor za upoznavanje, ali i proučavanje naše povijesti 19. stoljeća. „*Vrijednost je tih pisama tolika da je danas uspoređuju s prepiskom Strossmayer-Rački*“ (Rem, 2011). Ignjat je Alojzije Brlić pomoću pisama neprestano sa svojim sinom vodio opširne diskusije o „ilirskom“ jeziku i njegovoj izgradnji.

¹⁰ Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 62., 8. veljače 1845.

¹¹ 5. listopada 1846. godine Ante Kuzmanić u predgovoru *Zore dalmatinske* pozdravlja Brlića i njegova Kućnika: „*Napokon, imam objaviti i jednu veliku zaslugu našega privridnoga Ignata Berlića. On sve za ovu našu književnost starajući se, na dar mi je priklani poslao knjigu slavnoga Relkovića, Kućnik narečenu (1796 godine u Osiku pečatanu, u Dalmaciji nepoznatu, a u Slavoniji već trideset godinah teško se može naći), da iz nje pripisujem, i u Zori pečatam*“.

3.5. Zlatna kolajna

Godine 1848. Ignjat Alojzije piše svome sinu Andriji Torkvatu: „*Zbilja: proupitaj i piši mi, kako se Instancia pravi za zlatnu kolajnu? ~ bil se smilo unbestimmt reć: das sind meine Verdienste, nun, wenn ich mich durch dieselben einer Auszeichnung würdig gemacht habe, so bitte mir diese angedeihen zu lassen, a nekazat što se traži?*“¹²

Godine 1850. Franjo je Josip odlikovao Ignjata Alojzija Brlića kolajnom za literarne zasluge – *pro artis et litteris* – ali Brlić nije želio da mu kolajnu na svečan način preda novi biskup Strossmayer. Naime, smatrao je da treba dobiti građanski red odlikovanja, ali da mu gradski magistrat nije priznao stvarne zasluge za održavanje mira i reda u Brodu 1848. godine:

*„Što se pako kolajne tiče, to ~ kako mi ju opisuju oni, koji su ju vidjeli ~ nije kolajna, nego mangura zlatna, u misto novca, s kojom je Ćesar valjda onaj primljeni exemplar moje Gramatike isplatio. ~ Može se u džepu, al ne na persima nosit. ~ Među tim znaj, moj sine, da mene ni kolajna, ni mangura, ni Franje Josipa krst, obradovat ne može: to dok sam mladi bio ~ možebit da bi me razveselilo, al sada ja s takvim lakrdijama (van kad bi morao) mojih kaputah nebi derao. Franje Josipa Red tražit ću, ne što mi srce išće, nego iz tebi znanog hinada i to, da nebiah žestok svidočanstva tražiti, nebi činio.“*¹³

¹² Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 97., 9. veljače 1848.

¹³ Isto, Pismo 136., 16. ožujka 1850.

4. JEZIKOSLOVNI RAD IGNJATA ALOJZIJA BRLIĆA

Blaž Tadijanović, Matija Antun Reljković, Marijan Lanosović samo su neki od slavonskih jezikoslovaca koji su u nekome periodu svoga života bili vezani za šire brodsko područje, a koji prethode Brođaninu Ignjatu Alojziju Brliću koji je uspješno nastavio slavonsku gramatičku tradiciju.

Jezikoslovni rad Ignjata Alojzija Brlića vremenski pripada razdoblju hrvatskoga narodnoga preporoda. Hrvatski narodni preporod, zatim i ilirski pokret pojavili su se u Zagrebu, ali su se s vremenom proširili i do Slavonije koja je u tome vremenskome razdoblju imala jako malo veze sa Zagrebom. Dva su ključna razloga zbog kojih na slavonskom području hrvatski narodni preporod nije bio toliko snažan kao u Zagrebu. S jedne strane, Slavonija nije bila homogeno kulturno podneblje, stoga ni Slavonski Brod nije bio kulturno žarište u pravom smislu. S druge strane, izostalo je organizirano kulturno-političko djelovanje preporoditelja (Nosić 2011: 136).

Prema riječima Ive Pranjkovića Ignjat Alojzije Brlić je „*najkontroverznija osoba u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja*“ (Pranjković 1992: 123). Zašto je tomu tako, pokušat ćemo prikazati u ostatku ovoga rada.

U Brodu na Savi Ignjat Alojzije Brlić bio je izoliran od glavnih centara jezične rasprave te se često žalio Vuku Karadžiću da nema nikoga s kime bi mogao razgovarati o jezičnim problemima koji su ga zaokupljali. Bio je oduševljeni pristaša ilirskoga pokreta, ali kada je riječ o jezikoslovnim nastojanjima, stavovima i rješenjima iliraca bio je vrlo kritičan, odnosno u mnogim pojedinostima nije se slagao s Ljudevitom Gajem i ostalim zagrebačkim ilircima. Njegova razmišljanja o jezikoslovlju bila su puno bliža jezično-pravopisnim nastojanjima Ante Kuzmanića, predvodnika Zadarske filološke škole, stoga je bio aktivni suradnik *Zore dalmatinske* od 1844. do 1847. godine. Naime, Ante Kuzmanić smatrao je da štokavsko-ikavski govor treba biti osnovicom književnoga jezika te se zalagao za stariju slovopisnu tradiciju.

Godine 1833. u Budimu izašlo je glavno djelo Ignjata Alojzija Brlića punoga naziva *Grammatik der Illyrischen Sprache wie solche in Bosnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa &c. dann von Illyrien in Banat und Ungarn gesprochen wird. Für Teutsche verfat und herausgegeben von Ignatz Al. Berlich bürgerl. Handelsmanne und Magistrathe der k. k. freien militär. Kommunität Brood in Slawonien.*

Brlićeva je gramatika prema riječima Ive Pranjkovića jedna „od zanimljivijih gramatika ne samo u brodskom Posavlju i Slavoniji nego uopće u Hrvatskoj“ (Pranjković 1999: 171). Pisana je njemačkim jezikom i goticom, dok su primjeri pisani hrvatskim jezikom i latinicom. Već iz samoga naslova gramatike može se zaključiti da je u prvome redu namijenjena Nijemcima, stoga su mnoge osobitosti ilirskoga jezika opisane polazeći od njemačkoga. Gramatika je nastala na temelju brodskoposavskoga govora, karakteristične slavonske ikavice te slavonsko-posavskoga staroštokavskoga naglasnoga sustava (Pranjković 1992: 123). „*Čitati gramatiku I.A. Brlića znači čuti staru hrvatsku štokavštinu slavonskoga dijalekta i dozvati uspomene na stari Brod*“ (Kolenić 2003: 170).

U predgovoru prvoga izdanja gramatike Brlić naglašava kako je napisao diletantsko djelo koje nije zaslužilo da se naziva gramatikom, ali smatra da njegova gramatika sadrži mnoštvo važnoga materijala koji može koristiti nekom učenom čovjeku nadarenom s više vremena i truda (Brlić 1833: 9).

4.1. Grammatik der Illyrischen Sprache

U predgovoru prvoga izdanja gramatike Ignjat Alojzije Brlić objašnjava kako je došao na ideju da napiše vlastitu gramatiku. Naime, u slobodno vrijeme Ignjat Alojzije Brlić bilježio je primjedbe na Reljkovićeve *Novu slavonsku i nimačku gramatiku* (1767). S vremenom je broj primjedbi rastao te je Brlić uvidio kako su njegovi komentari važniji od samoga Reljkovićeve djela osobito za one Slavonce koji žele naučiti njemački jezik te za one Nijemce koji žele naučiti slavonski, stoga je odlučio nanovo napisati Reljkovićeve gramatiku. U tu svrhu nabavio je sve dostupne ilirske gramatike¹⁴ te je došao do zaključka da je della Bellina hrvatska gramatika na talijanskome jeziku *Istruzioni grammaticali della lingua illirica* izvor svih kasnijih gramatika. Nakon svojega otkrića shvatio je da su postojeće ilirske gramatike nedostatne za ispunjenje njegova cilja, stoga je nabavio nekoliko gramatika sljedećih slavenskih jezika: staroslavenskoga ili

¹⁴ a. *Istruzioni grammaticali della lingua illirica* – aus dem Dizionario Italiano, latino, illirico des P. Ardelio della Bella. Venezia 1728.

b. *Novoslavonska i nimaeska Grammatika*. Math. Antuna Relkovicha (1. Aufl. in Agram 1767. 2. Aufl. Wien 1774. 5. Auflage in Wien 1789).

c. *Anleitung zur slawomischen Sprachlehre vom P. Marian Lanosovich*. (1. Aufl. Esseck 1778. 2. Aufl. Esseck 1789. 5. Aufl. Ofen 1795).

d. Joseph Voltiggi: *Grammatica illirica*. Aus seinem illyrisch-teutsch-italienischen Wörterbuche. Wien 1805.

e. *Illyricae lingvae praecepta, succincta perspicuaque methodo proposita*. Coloczae 1807.

f. *Grammatica della lingua illirica*. dal P. Francesco Maria Appendini. (Ragusa 1808. 2. Auflage 1828)

g. *Nova ricsoslovica iliricska*, od Shime Starceevicha, xupnika od Novoga u Lici. (u Tarstu 1812.)

crkvenoslavesnkoga¹⁵, ruskoga¹⁶, češkoga¹⁷, poljskoga¹⁸ te kranjskoga jezika¹⁹. Godine 1822. Brlić je odlučio napisati vlastitu gramatiku (Brlić 1833: 5-6).

Tijekom prvih nekoliko godina rada na svojoj gramatici Brlić je mnogo slušao o gramatici Vuka Karadžića, ali ga ništa nije moglo nagnati da ju pročita jer se gnušao od svih onih djela koja bi trebala biti srpska, a koja su zapravo napisana heterogenom mješavinom srpsko-ruskoga i ćiriličnoga dijalekta. Međutim, 1824. ili 1825. pročitao je njemački prijevod Jakoba Grimma i oduševio se – novouređeni pravopis s ćiriličnim pismom obogaćen izuzetno potrebnim slovima koji za ilirski jezik ne ostavlja ništa dodatno za poželjeti, snažan, lijep nacionalni jezik koji živi u ustima naroda, gramatičke klasifikacije kakve bi trebale biti (Brlić 1833: 7). U predgovoru gramatike Brlić kazuje kako ne bi započeo pisati vlastitu gramatiku da se ranije upoznao s Karadžićevom.

Čini se da je gramatika, u obliku u kojem ju danas poznajemo, bila dovršena do kraja 1827. godine, ali je Brlić htio napisati još i poglavlja o etimologiji te o prozodiji od kojih je s vremenom odustao zbog životnih i poslovnih uvjeta koji su mu oduzeli i sav napor za dotjerivanje i prepravljavanje onoga što je do tada napravio, stoga se unaprijed ispričava čitatelju što se u cjelokupnom djelu osjeća doza rastresenosti (Brlić 1833: 8). Izvorni rukopis Brlićeve gramatike nosi naslov *Slavonische Sprachlehre*. Robert Auty pretpostavlja da je Brlić naslov gramatike promijenio u *Illyrischen Sprache* tek nakon što je djelo dovršeno, možda već 1832. godine (Auty 1962: 10). U predgovoru gramatike Ignjat Alojzije Brlić

¹⁵ a. Rukovodstvo k slavenskomu krasnorečiju. Avram Mazović, Wien 1794. 2. Aufl. Ofen 1821.

b. Institutiones lingvae slavicae dialecti veteris, von Abée Joseph Dobrowsky. Wien 1822.

¹⁶ Russische: Joh. v. Heyms Russische Sprachlehre für Deutsche, neubearbeitet von Samuel Weltzien. Riga und Leipzig 1816.

¹⁷a. Böhmische Sprachkunst von Joh. Wenzl Pól. Wien 1785. b. Prawidla české řeči. Frantiska Nowotného z Luže, Prag 1818.

b. Lehrgebäude der böhmischen Sprache. Josef Dobrowsky. Prag 1818.

¹⁸ Pohlische Grammatik für Deutsche, von Georg Samuel Bandtke. Breßlau 1818.

¹⁹ a. Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten, und Steyermark. von Kopitar. Laibach 1808..

b. Lehrbuch der Windischen Sprache . Peter Dajnko, Graz, 1824.

navodi nekoliko argumenata koji idu u prilog novome naslovu. Kao prvo, Bošnjaci, Dalmatinci i Dubrovčani svoje radove i dalje „krste“ kao ilirske. Nadalje, Brlić navodi kako nitko ne sumnja da su nekada u zemlji koja se danas imenuje tolikim imenima, sjedište imali stari Iliri. Smatra da je ilirski jezik najprimjereniji naziv jer kada bi jezik u svojoj gramatici nazvao slavonskim ili srpskim to bi u ostalih Ilira izazvalo ljubomoru²⁰ (Brlić 1833: 4). Gramatika Ignjata Alojzija Brlića pojavila se u svibnju 1833. godine te je obuhvaćala sljedeća poglavlja:

- Von den Rechtlesung und Rechtschreibung (O pravogovoru i pravopisu)
- Von den biegsamen Redetheilen (O promjenjivim vrstama riječi)
- Von den vier unbiegsamen Redetheilen (O četiri nepromjenjive vrste riječi)
- Von den Wortfügung /Syntaxis/ (O sintaksi)
- Najpotrebitije rycsi
- Narycsja
- Razgovori
- Razlicsite porekli, i izreci
- Narycsja
- Mali dogadjaji, Pricse, i Pripovysti.

Već samim pogledom na nazive poglavlja Brlićeve gramatike možemo zaključiti kako njegova gramatika teži biti potpuno normativno jezikoslovno djelo. Naime, prvi dio Brlićeve gramatike sadrži „*uobičajenu gramatičku građu*,

²⁰ U Predgovoru za drugo izdanje gramatike (1842.) Brlić navodi još dva argumenta. Naime, u tome vremenskom periodu nazivom Iliri označavaju se općenito južni Slaveni, a postalo je i jasnije da su Iliri naši predci.

fonetiku, grafiju, opis promjenjivih i nepromjenjivih vrsta riječi, sintaksu“ (Kolenić 2003: 164). U drugome dijelu gramatike nalazi se rječnik u dijelu nazvanom *Najpotribitije ryysi*. Zatim slijedi dio *Narycsja* koje obuhvaća sintagme i rečenice korištene u svakodnevnoj komunikaciji. U dijelu nazvanom *Razgovori* Brlić čitatelju nudi dvanaest svakodnevnih razgovora u dijaloškom obliku. *Razlicsite porekli, i izreci* dio je Brlićeve gramatike u kojemu su sadržani frazemi, rečenice iz svakodnevnoga govora te pojedinačne riječi namijenjene ponajprije strancima za učenje hrvatskoga jezika. Ponovno slijedi dio naslovljen *Narycsja*, ali ovoga su puta u njemu sadržane narodne izreke. Posljednji dio Brlićeve gramatike nosi naslov *Mali dogadjaji, Pricse, i Pripovysti* te je iz samoga naslova jasno što Brlić u tom dijelu iznosi pred čitatelja (Kolenić 2003: 164).

4.1.1. Vrste riječi

Brlić razlikuje osam vrsta riječi: *ime, zaima, glagolj, pričastje, prislov, predlog, veznik, medmetak*. „*Ta je podjela na vrste riječi po uzoru na stare hrvatske slovnice*“ (Kolenić 2003: 165). Prve četiri vrste riječi jesu promjenjive te im Brlić posvećuje drugo poglavlje svoje gramatike, *Von den biegsamen Redetheilen*. Preostale četiri vrste riječi jesu nepromjenjive te im je posvećeno treće poglavlje, *Von den vier unbiegsamen Redetheilen*.

Prva promjenjiva vrsta riječi koju Brlić obrađuje u svojoj gramatici jesu imenske riječi (*das Nennwort, ime, nomen*) koje definira kao dio govora kojim se označavaju osobe, stvari, svojstva ili brojevi. Imenske riječi dijeli na: imenice (*das Hauptwort, samostavno ime, nomen substantivum*), pridjeve (*das Beiwort, pridavno ime, nomen adjectivum*) i brojeve (*das Zahlwort, brojno ime, nomen numerale*) (Brlić 1833: 24-25). Nadalje, imenske su riječi promjenjivi dio govora te se mogu mijenjati na četiri načina: prema rodu, broju, stupnju i padežu. Brlić kazuje kako ilirski jezik, kao i njemački i latinski, poznaje dva broja (jedinu i množinu) i tri roda (muški, ženski, srednji). Ilirski jezik poznaje tri stupnja (pozitiv, komparativ i superlativ) te sedam padeža (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, instrumental, lokativ).

Brlić imenice definira kao riječi kojima označavamo „*Person, Sache oder Eigenschaft*“ (Brlić 1833: 25) te ih dijeli na vlastite (*eigener Name, vlastito ime, nomen proprium*) i opće (*der Gattungsname, obćinsko ime, nomen appellativum*).

Brlić pridjeve razrađuje na trinaest stranica. Definira ih kao riječi koje označavaju svojstvo, kvalitetu ili karakteristiku određenoga predmeta (Brlić 1833: 65). Prema značenju ilirski se pridjevi dijele u tri skupine, a to su: (1) pridjevi koji izražavaju obilježje stvari (*Die Eigenschafts-Beiwörter*)²¹, (2)

²¹ Dije se u dvije skupine:

1. oni koji ukazuju na prirodu stvari (npr. dobar pisac, zelena шума)
2. oni koji ukazuju na ono od čega je stvar sačinjena (npr. srebrna xlica)

pridjevi koji ukazuju kome stvar pripada (*Die Besitz- Beiwort*)²², (3) pridjevi koji označavaju vrijeme, red i bit a koji su nastali od glagola (npr. *letechi zmaj*), brojeva (npr. *druga xena*) te priloga (npr. *sadashnja zima*) (Brlić 1833: 66).

Brlić razlikuje neodređene i određene pridjeve. Kazuje da neodređeni pridjev nije ništa drugo doli riječ promjenjivoga priloga (*adverbium declinabile*) koja se koristi: (1) kad nije riječ o kojoj točno određenoj stvari, (2) kad bi se na tom mjestu u njemačkom jeziku upotrijebio član *ein, eine, eines* ili kad nije potreban neodređeni član, (3) kad u njemačkom jeziku pridjev dolazi iza imenice i odvojen je glagolom *sein* (biti), te (4) kad odgovara na pitanja *Wie?* i *Was für ein?* (*dobàr csôvyk, lýpe xenè dyte, moja je xêna vesêla*). Nadalje, Brlić kazuje da neodređeni pridjevi imaju tri nastavka, prema tri roda u ilirskome jeziku. Naime, neodređeni pridjev muškoga roda završava s jednim od konsonanata ili slovom – *o (-l)*. Neodređeni pridjev ženskoga roda ima nastavak –*a*, a srednjega –*o* ili –*e* (*vrúch, vrúcha, vrúche*) (Brlić 1833: 66). Brlić kazuje da se određeni pridjev (*adjectivum determinatum*) koristi: (1) kad se govori o točno određenoj stvari, (2) kad bi se u njemačkom jeziku na tom mjestu upotrijebio određeni član *die, der, das*, te (4) kad odgovara na pitanja *Welcher?, Welche?* i *Welches?* (*mládi je se Gospodin oxenio*). Određeni pridjevi, također, imaju tri nastavka: određeni pridjevi muškoga roda imaju nastavak –*ì*, ženskoga –*à*, a srednjega –*ò* ili –*è* (*vrúchi, vrúchà, vrúchè*) (Brlić 1833: 67).

U poglavlju o pridjevima Brlić govori i o stupnjevanju pridjeva te prepoznaje tri stupnja (*Vergleichungsstufen, stupanj, gradus comparationis*): pozitiv (*die erste, positivus*), komparativ (*die zweite, comparativus*) i superlativ (*die dritte, superlativus*).

Brlić brojeve definira kao riječi kojima imenujemo brojeve (Brlić 1833: 25) te ih dijeli u dvije velike skupine: određeni i neodređeni. Određene brojeve dijeli

²² Dijele se u dvije skupine:

1. Oni koji ukazuju na posjed jedne osobe ili životinje (npr. bratov konj)
2. Oni koji ukazuju na posjed cijele klase ili vrste životinja (npr. bratinski konj)

u 8 skupina: (1) *die Grdunzahlen (numeri cardinalcs)*, (2) *die Ordnungszahlen (numeri ordinalcs)*, (3) *die Verhältnißzahlen (proportionales)*, (4) *die Verschiedenheitszahlen*, (5) *die Eintheilungszahlen (distributivi)*, (6) *die Vervielfältigenden Zahlen (multiplicativi)*, (7) *die Brüchen - Zahlen (fractiones)* te (8) različite brojeve kao što su dimenzija ili težina (Brlić 1833: 78-79). Neodređene brojevi dijeli u sljedeće četiri skupine: (1) *die Sammelzahlwörter (nomina numeralia)*, (2) *die Zahlen - Nebenwörter (Adverbia numeralia)*, (3) *die Zahlen - Fürwörter (Pronomina numeralia)* te (4) *die Zahlen - Beiwörter (Adjectiva numeralia)* (Brlić 1833: 79).

Druga promjenjiva vrsta riječi koju Brlić obrađuje u svojoj gramatici jesu zamjenice (*die Fürwort, zaim, pronomina*). Ne definira ih posebno, već samo kazuje da se zamjenice koriste kako bi se izbjeglo ponavljanje imenica te ih dijeli u sedam skupina: (1) osobne (*Die persönlichen Fürwörter, pronomina personalia*), (2) posvojne (*die Die Besitz- Fürwörter, possessiva*), (3) pokazne (*Die anzeigen den Fürwörter, demonstrativa*), (4) odnosne (*Die beziehenden Fürwörter, relativa*), (5) upitne (*Die fragenden Fürwörter, interrogativa*), (6) neodređene (*Die unbestimmten Fürwörter, indeterminata*) te (7) povratne (*Die zurückkehrenden Fürwörter, reciproca*) (Brlić 1833: 94).

Treća promjenjiva vrsta riječi u Brlićevoj gramatici jesu glagoli (*das Zeitwort, glagolj, verbum*) koje definira kao riječi koje uz subjekt govora vežu radnju „*eine Handlung, ein Leiden, oder ein Seyn*“ te istodobno ukazuju na vrijeme radnje (Brlić 1833: 107). Prepoznaje osam vrsta glagola: (1) pomoćni (*Die Hülfszeitwörter, verba auxiliaria*), (2) aktivni (*die wirkenden Zeitwörter, verba activa*), (3) neutralni (*Die Mittelzeitwörter, verba neutra*), (4) pasivni (*Die leidenden Zeitwörter, verba passiva*), (5) povratni (*Die zurückkehrenden Zeitwörter, verba reciproca*), (6) bezlični (*Die unpersönlichen Zeitwörter, verba impersonalia*), (7) nepravilni (*Die unregelmäßigen Zeitwörter, verba irregularia*) te (8) nepotpuni (*Die mangelhaften Zeitwörter, verba deffectiva*) (Brlić 1833: 107-108). Nadalje, prema složenosti glagole dijeli na jednostavne, složene i dvostruko

složene, prema podrijetlu na osnovne i izvedene, a prema trajanju na svršene i nesvršene.

Od glagolskih kategorija Brlić opisuje lice, rod, broj, način i vrijeme. Brlić prepoznaje tri lica: prvo lice (*Já píshem, mí ucsímo*), drugo lice (*tí shtiesh, ví se brinite*), treće lice (*ôn, ôna, ôno lèxi, ôni, ône, ôna spávaju*). Prepoznaje i tri roda: muški (*ón je ucsîo*), ženski (*ôna je shîla*) i srednji (*dýte je umerlò*). Brlić prepoznaje dva broja: jedninu (*já píshem, tí shtiesh, ôn, ôna, ôno úcsi*) i množinu (*mí píshemo, ví shtîjète, ôni úcsè*). Brlić prepoznaje devet glagolskih načina: (1) indikativ (*Anzeigende Art, indicativus*), (2) kondicional (*Bedingende Art, conditionalis*), (3) dopusni način (*Zulassende Art, permissivus*), (4) imperativ (*Gebietende Art, imperativus*), (5) infinitiv (*Unbestimmte Art, infinitivus*), (6) supin (*das Lagewort, supinum*), (7) particip (*die Mittelwörter, participa*), (8) gerundiv (*Das Vertretungswort, gerundium*) te (9) glagolsku imenicu (*das vom Zeitworte gebildete Nennwort, Substantivum verbale*). Brlić prepoznaje tri osnovna glagolska vremena: prošlo, sadašnje, buduće. S obzirom na prezentski završetak prvoga lica jednine, Brlić razlikuju tri konjugacije: (1) na *-am*, (2) na *-em*, (3) na *-im*.

Četvrta promjenjiva vrsta riječi u Brlićevoj gramatici jesu participi (*pričastje, das Mittelwort*) koje definira na sljedeći način: „*Das Mittelwort ist ein vom Zeitworte abgeleiteter Redetheil, welcher eine Bezeichnung des Zeitverhältnisses in sich hat, und theils als ein Beiwort durch beide Zahlen und alle Fälle (casus) abgeändert werden kann, theils aber blos durch Zahlen und Geschlechter*“ (Brlić 1833: 203). Kazuje da se participi u ilirskom jeziku dijele u dvije kategorije. Prvu kategoriju čine *Adjectiva verbalia*, odnosno oni participi koji su promjenjivi po rodu, broju i padežu. Prva se kategorija participa dijeli na sljedeće potkategorije: participi sadašnjega vremena (*zakapajuchi, kazujúchi*), participi prošloga vremena (*izkòpàn, propèt*) te participi prošloga vremena koji su oblikovani od glagola biti (*bivshi*) (Brlić 1833: 205). Drugu kategoriju čine oni participi koji imaju samo rod i broj, a dijele se na: *participium praeteriti temporis*

activum (*imâo 'sam, biah imâo, já bi imâo, kad bûdem imâo*) te *participium praeteriti temporis*.

Prva nedeklinabilna vrsta riječi u Brlićevoj gramatici jesu prilozni (*das Nebenwort, prislov, Adverbium*). Kazuje da su prilozni nepromjenjivi dio govora koji se dodaje glagolu „zur bessern Deutung der Art und Weise einer Sache oder That zugegeben wird“ (Brlić 1833: 207). Brlić prepoznaje 15 skupina priloga koje dijeli po porijeklu te po značenju: (1) prilozni načinjeni od imenica i pridjeva (*dobro*), (2) prilozni nastali od brojeva (*pervo*), (3) prilozni koji označuju mjesto (*blizu*), (4) prilozni koji označuju vrijeme (*bash sada*), (5) prilozni koji označuju poredak (*gusto*), (6) prilozni koji označuju količinu (*vishe*), (7) prilozni koji označuju kakvo uspoređivanje (*bolje*), (8) prilozni koji znače kakvu tvrdnju (*zashto ne*), (9) prilozni s niječnim značenjem (*nedaj Bog*), (10) prilozni koji označuju sumnju (*može bit*), (11) prilozni s pokaznim značenjem (*csuj!*), (12) prilozni upitnoga značenja (*ako Bog da?*), (13) prilozni koji označuju kakvo okupljanje (*skupa*), (14) prilozni koji označuju kakvo izdvajanje (*osim toga*), (15) različiti prilozni (*badava, hitno*) (Pranjković 1999: 173-175). Brlić ne pravi razliku između priloga kao vrste riječi i priložne oznake kao službe riječi u rečenici. Također, nije jasno razgraničio priloge od drugih vrsta riječi, primjerice od uzvika, glagola i zamjenica (Pranjković 1999: 175).

Druga nedeklinabilna vrsta riječi u Brlićevoj gramatici jesu prijedlozi (*das Verhältniswort, predlog, de praepositione*) koje definira kao riječi koje se stavljaju ispred imenica ili zamjenica kako bi se preciznije utvrdili određeni odnosi u kojima jedna osoba ili stvar stoji s drugom (Brlić 1833: 220). Pod utjecajem njemačkoga jezika Brlić dijeli prijedloge na neodvojive i odvojive. Pod neodvojivima misli na pet prefiksa (*o-, pre-, pri-, pro-, raz-*). Odvojivi prijedlozi dijele se u dvije skupine, slobodni i neslobodni, prema tome dolaze li samo s jednim ili s više padeža (Pranjković 1999: 176).

Treća nedeklinabilna vrsta riječi jesu veznici (*das Bindewort, veznik, coniunctio*) koje Brlić određuje kao nepromjenjivu vrstu riječi kojom se povezuju

ili razlažu riječi, rečenice i fraze (Brlić 1833: 228). Prepoznaje deset skupina veznika: (1) sastavni (*ili-ili*), (2) rastavni (*ali*), (3) pogodbeni (*ako samo*), (4) suprotni (*ama*), (5) dopusni (*dodushe*), (6) uzročni (*jerbo*), (7) zaključni (*csegaradi*), (8) redni (*dalje*), (9) poredbeni (*kanda*), (10) isključni (*brez*) (Pranjković 1999: 178).

Posljednja skupina nepromjenjivih vrsta riječi u Brličevoj gramatici jesu usklici (*das Zwischenwörten, medmetak*) koje ne definira, već ih samo dijeli u dvije velike skupine: ljudski i životinjski. Ljudski se usklici po značenju dijele u čak 16 skupina: (1) usklici radosti (*hopa cupa*), (2) usklici bola (*ajme*), (3) usklici divljenja (*ao*), (4) usklici iznenađenja (*oho*), (5) usklici ohrabrenja (*ajde*), (6) usklici dozivanja (*csuj*), (7) usklici odgovaranja (*evo csujem*), (8) usklici zgražanja (*fuj*), (9) usklici prijetnje (*bre*), (10) usklici tjeranja (*bex*), (11) usklici smijanja (*ahahah*), (12) usklici izrugivanja (*ajaj*), (13) željni usklici (*a da bi*), (14) usklici proklinjanja (*Bog te ubio*), (15) različiti usklici (*pec, pik*), (16) usklici podrijetlom iz stranih jezika (*ehvala, jok*) (Pranjković 1999: 179). Životinjski se usklici dijele u 4 skupine: (1) usklici kojima se životinje mame (*mac, mac*), (2) polaše (*ish*), (3) tjeraju (*syd koko*) te (4) zaustavljaju (*oha*) (Pranjković 1999: 179).

4.1.2. Deklinacija imenica

Sve starije hrvatske gramatike posebno sustavno prikazuju morfološku razinu, pa ćemo u ovome dijelu rada izdvojiti jednu cjelinu iz toga dijela Brlićeve gramatike – deklinaciju imenica, točnije potpoglavlje *Von den Abänderungsarten des Hauptwortes*. Brlić na 38 stranica opisuje imenice (*das Hauptwort, samostavno ime, nomen substantivum*) (Brlić 1833: 27-65).

Brlić kazuje da morfološki sustav ilirskoga jezika, kao i njemačkoga i latinskoga, poznaje dva broja: jedninu (*die einfache, jednobrojni, singularis*) i množinu (*die vielfache, višebrojni, pluralis*). Kada je riječ o dvojini (*der dual, dvobrojni*), Brlić kazuje da ona možda nikada nije postojala u ilirskom dijalektu ili da se potpuno izgubila.

Druga je gramatička kategorija rod. Brlić kazuje da ilirski jezik, kao i njemački i latinski, poznaje tri roda (*das Geschlecht, spol, genus*): muški (*das männliche, mužki, masculinum*), ženski (*das weibliche, ženski, femininum*) i srednji (*säcliche, srjednji, neutrum*).

Imenicama muškoga roda pripadaju sve one riječi koje u nominativu jedine završavaju konsonantom, ali iz toga pravila treba izuzeti: (1) ženska vlastita imena te dostojanstva i dužnosti žena, te (2) sve one imenice koje pripadaju trećoj deklinaciji, odnosno one koje u genitivu jednine imaju nastavak *-i* (*kòst kòsti; bòl bôli*).

Imenice ženskoga roda u nominativu jedine imaju nastavak *-a* te pripadaju drugoj deklinaciji. Riječi koje označavaju muška vlastita imena i dužnosti muškaraca (*vôjvoda, pàpa*) iako završavaju na *-a*, pripadaju imenicama muškoga roda, ali se u ustima ljudi često sklanjaju kao imenice ženskoga roda (*ove vôjvode; ove slùge*). Kada je riječ o množini, te se imenice u ustima ljudi najčešće sklanjaju kao imenice muškoga roda. Riječ *dòba* pripada imenicama srednjega roda iako završava na *-a*.

Imenice srednjega roda u nominativu jednine završavaju na *-o* ili *-e* te pripadaju prvoj deklinaciji. Brlić navodi iznimke kao i za prethodna dva roda. Naime, one riječi koje imaju samoglasnik ispred krajnjega *-o* u tvorbi riječi i fleksiji *-o* zamjenjuju s *-l* te posljedično pripadaju imenicama muškoga roda ako se sklanjaju prema prvoj deklinaciji (*byo, byla, bylo; posao, pôsla; voo vola*), a imenicama ženskoga roda ako se sklanjaju prema trećoj deklinaciji (*soo sôli; mîsao mîsli*). Nadalje, imenicama srednjega roda pripadaju i one riječi koje se koriste samo u množini, a koje u nominativu završavaju na *-a* (*vràta*). Međutim, toj kategoriji ne pripadaju zbirne imenice (*die Sammelwörter, collectiva*). One pripadaju imenicama ženskoga roda i drugoj deklinaciji (*brât, bratja; dyte dytca*).

Grammatik der illirischen Sprache bilježi sedam padeža (*Fälle oder Endungen, padež, casus*): nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, instrumental, lokativ. Na ovome mjestu potrebno je istaknuti da je Brlićeva gramatika prva hrvatska gramatika koja rukuje sa sedam padeža i u jednini i u množini. „*Starije gramatike uglavnom imaju u jednini sedam padeža (ali nemaju lokativ, nego imaju ablativ), a u množini osam*“ (Pranjković 1999: 180). Razlog je tome to što je Bartol Kašić, kojega su mnogi nasljedovali, pogriješio kada je u jednini naveo sedam padeža, a u množini osam. Naime, Kašić je u jednini izbacio lokativ jer je u svim sklonidbenim vrstama jednak dativu, a pod utjecajem latinske gramatike zadržao je ablativ.

Brlić navodi tri deklinacije te kazuje kako se deklinacijska vrsta određuje po nastavku genitiva jednine. Naime, prvoj deklinaciji pripadaju one imenice koje u genitivu jednine imaju nastavak *-a*, drugoj one koje imaju nastavak *-e*, a trećoj one koje imaju nastavak *-i*. „*Takvu podjelu sklonidbe imenica bilježi već prva hrvatska slovnica Bartola Kašića iz 1604. godine, a nasljeduju je i kasnije hrvatske slovnice, uključujući i Brlićevu*“ (Kolenić 2003: 165).

4.1.2.1. Prva deklinacija

Prva deklinacija uključuje one imenice muškoga i srednjega roda koje u nominativu jednine završavaju na *b, c, ch, cs, d, e, f, g, gj, h, j, k, l, lj, m, n, nj, o, p, r, s, sh, t, v, x*, ili *z* te koje u genitivu jedine imaju nastavak *-a*. Imenice prve deklinacije dijele se na tri podvrste: *živuće imenice (Belebte Hauptwörter)*, *neživuće imenice (Unbelebte Hauptwörter)* te imenice srednjega roda.

Živućim imenicama pripadaju one riječi kojim se označavaju ljudi i životinje, muške aktivnosti, ali i sve stvari koje predstavljaju nešto živo bez obzira na to jesu li stvarne ili zamišljene (*kéc, dolnják, gornják* u kartama). *Živuće imenice* imaju isti oblik u genitivu i akuzativu jednine. Primjer sklonidbe imenica prve podvrste prve deklinacije Brlić prikazuje na riječima pisar, miš i jarac (Brlić 1833: 27-28):

Einfache Zahl			
Nom.	Pisár, der Schreiber.	Mish, die Maus.	Jârac, der Bock.
Gen.	Pisára, dem Schreibers,	Misha, der Maus.	Jârca, des Bockes.
Dat.	Pisáru, dem Schreiber.	Mishu, der Maus.	Jârcu, dem Bocke.
Accus.	Pisára, den Schreiber,	Misha, die Maus.	Jârca, Bock.
Voc.	o Pisáru!, o du Schreiber.	o Mishu (e) o du Maus.	o Jârcse, o du Bock.
Inst.	s'Pisárom mit dem Schreiber.	s'Mishom (em) mit der Maus.	s' Jârcem, mit dem Bocke.
Loc.	u Pisáru, in dem Schreiber.	u Mishu in der Maus.	u Jârcu, in dem Bocke.

Vielfache Zahl			
Nom.	Pisári, die Schreiber.	Mishi oder Mishevi, die Mäuse.	Jârci oder Jârcevi, die Böche.
Gen.	Pisárah, der Schreiber.	Mishah oder Mishévah, der Mäuse.	Jaràcah oder Jarcévah, der Böche,
Dat.	Pisárom oder Pisárima, den Schreibern.	Mishòm oder èm, mishevòm oder vima, den Mäusen.	Jarcèm (cima) Jarcevom (vima), den den Böchen.

Acc.	Pisáre, die Schreiber.	Mishe ode Misheve, die Mäuse.	Jarce oder Jarceve, die Böche.
Voc.	o Pisári!, o ihr Scheiber.	o Mishi! oder o Mishevi! O ihr Mäuse.	o Jàrci oder Jacevi, o ihr Böche.
Inst.	s' Pisárih oder s' Pisárima, mit den Schreibern.	s' Mishih (ima) s' Mishévih (vima) mit den Mäusen,	s' Jàrcih (ima) s'jarcevih (vima) mit den Böchen.
Loc.	u Pisárih oder Pisárima, in den Schreibern.	u Mishih (ima) u Mishovih (vima) in den Mäusen.	u Jàrcih (ima) u jarcevih (ima), in den Böchen.

Neživuće imenice su one imenice muškoga roda koje označavaju nežive stvari. One imaju isti oblik u nominativu i akuzativu jedine. Primjer sklonidbe imenica druge podvrste prve deklinacije Brlić prikazuje na riječima nož, obraz i ljevak (Brlić 1833: 28-29):

Einfache Zahl			
Nom.	Nóx, das Messer.	Obrâz, das Anlitz.	Lyvak, der Trichter.
Gen.	Nóxa, des Messers.	Obrâza, des Antlitzes.	Lyvka, des Trichters.
Dat.	Nóxu, dem Messer.	Obrâzu, dem Antlize.	Lyvaku, dem Trichter.
Accus.	Nóx, das Messer.	Obrâz, das Antliz.	Lyvak, den Trichter.
Voc.	o Nóxu!, o du Messer.	o Obrâxe!, o du Antliz.	o Lyvce!, o du Trichter.
Inst.	s' Nóxem, mit dem Messer.	s' Obrâzòm, mit dem Antlize.	s' Lyvkom, mit dem Trichter.
Loc.	u Nóxu, in dem Messer.	u Obrâzu, in dem Antlize.	u Lyvku, in dem Trichter.

Vielfache Zahl			
Nom.	Nóxi, v. Nóxevi, die Messer.	Obrâzi, die Antlize.	Lyvci, die Trichter.
Gen.	Nóxah, v. Noxèvah, der Messer.	Obrâzah, der Antlize.	Lyvâkah, der Trichter.

Dat.	Nóxem (ima) v. Nóxevòm (ima), den Messern.	Obrazóm oder Obrâzima, den Antlizen.	Lyvkòm oder Lyvcima, den Trichtern.
Accus.	Nóxe v. Nóxeve, die Messer.	Obrâze, die Antlize.	Lyvke, die Trichter.
Voc.	o Nóxi! v. o Nóxevi! o ihr Messer.	o Obrâzi! o ihr Antlize.	o Lyvci! o ihr Trichter.
Inst.	s' Nóxih (ima) v. o Nóxevih (ima), mit den Messern.	s' Obrâzih, oder s' Obrazima, mit den Antlizen.	s' Lyvcih (ima), mit den Trichtern.
Loc.	u Nóxih (ima) v. u Nóxevih (ima), in den Messern.	u Obrazih v. u Obrazima, in den Antlizen.	u Lyvcih (ima), in den Trichtern.

Brlić objedinjuje bilješke za prvu i drugu podvrstu prve deklinacije te daje posebne napomene za svaki padež. Akuzativ jednine *živućih imenica* jednak je genitivu jedine, a akuzativ jednine *neživućih imenica* i osobnih imena jednak je nominativu jednine. Brlić kazuje kako dativ jedine uvijek i bez iznimke ima nastavak *-u* te da mu je lokativ jednine identičan (*ganz gleichlautend*). Vokativ jednine ima dvostruki završetak ili *-e* ili *-o* (*golùb, golùbe; národ, národe; mácsak, macsku; rédak, rèdku*). Instrumental jednine ima, također, dvostruki završetak, *-om* ili *-em* (*s' bratom; s' priateljom; s' bôjem, s' kâxiputem; s' kráľjem*).

Nadalje, Brlić kazuje da se nominativ množine imenica prve i druge podvrste prve deklinacije može tvoriti na jedan od sljedeća dva načina: nastavak *-a* u genitivu jednine zamjenjuje se s nastavkom *-i* ili se krajnje *m* u nastavku instrumentala jednine zamjenjuje s *-vi* (*meshtar, meshtri/meshtrovi; púk, púci/púkovi*). Ipak, postoje iznimke, a Brlić navodi sljedeće:

Prvo, one višesložne *neživuće imenice* koje u nominativu jednine završavaju na *-en* nemaju stvarnu množinu, već tvore zbirne imenice dodavanjem sloga *-je* te posljedično pripadaju trećoj podvrsti prve deklinacije (*kamén, kaménje; kremen, kreménje; korèn, korénje*).

Drugo, imenice *kêstèn* i *jâsen* mogu imati pravilnu množinu (*kesteni, jassenovi*), a mogu tvoriti i zbirne imenice (*kesténje, jasénje*).

Treće, Brlić kazuje kako postoji nekoliko jednosložnih imenica koje imaju pravilnu množinu, ali se češće koriste kao zbirne imenice te posljedično pripadaju trećoj podvrsti prve deklinacije (*térn, térnje; kolac, kolje; prùt, prùtje; ivèr, ivérje; trùn, trùnje, rob, rôbje; grozd, grozdje; sùd, sudje; xulj, xùljje; pànj, pânje; cryp, crypje; hrást, hrastje; bríst, brístje*).

Četvrto, imenice *gospodin* i *brat* umjesto pravilne množine imaju samo zbirni oblik (*gospôda, bratja*) te se posljedično sklanjaju po množinskoj paradigmi druge deklinacije.

Peto, nekoliko riječi ovisno o značenju ima ili zbirni oblik ili tvori pravilnu množinu. Imenica *zùb* ima množinski oblik *zùbi* kada se misli na *die Zähne im Munde*, ali kada se misli na *die Zähne an Rädern einer Maschine* ima oblik *zubovi*. Imenica *mysèc* ima oblik *mysecovi* kad se misli na *der Mond*, a *myseci* kad se misli *die Monate*. Nadalje, imenica *sát* ima množinski oblik *sáti* kada se misli na *die Stunde*, a kada se misli na *die Uhr* ima oblik *sàte* te pripada drugoj deklinaciji. Imenica *lìst* ima množinski oblik *lìstovi* kad označava *der Brief oder Blätter in einem Buche*, ali kada označava *Blätter am Baume* ima zbirni oblik *listje* te pripada trećoj deklinaciji. Imenica *cvyt* ima zbirni oblik *cvytje*, ali ako se misli na *das Bouquet* ima oblik *cvytovi*.

Nadalje, Brlić kazuje da genitiv množine završava na *-ah* (*zapregóvah, volovah, rodjàkah*), ali da je taj nastavak u *obern Gegenden Illiriens* potpuno izostavljen. Potkrepu za to pronalazi u starijim i novijim pjesmama gdje se reduciranost obilježava s jednim apostrofom. Brlić smatra da bi bilo bolje ta mjesta obilježiti s dvama apostrofima (*zapregóv''* (*zapregóv'*)).

Nemaju sve imenice u genitivu jednine nastavak *-ah*, stoga Brlić kazuje da treba imati na umu da imenice *cèrv, mràv, zùb, mjêsec, fertàlj, sôpolj, kêstèn, sát, grebèn, fât, órao, lôt* u genitivu imaju nastavak *-ih* (*cèrvih, mrávih, zúbih*).

Nadalje, akuzativ množine uvijek završava na *-e*. Vokativ množine jednak je nominativu množine. Instrumental množine tvori se jednim od sljedećih nastavaka: (1) *-ih* (*s'pisárih, s'jarcevih, s'lyshnjácih*), (2) *-ima* (*s'racima, sa siromasima, s'pertljázima*), (3) *-imi* (*s'volovimi, s'csavlimi, s'krájljimi, s'cseshljevimi*), (4) *-im'* (*s'kerstjanim', s'cvytovim', sa sinôvim', s'meshtrim', s'kumôvim'*), (5) *-ma* ili *-mi* (*s'mishevima, s'dydovma, s'gradóvma, s'cérvima, s'púxevma*). Brlić predlaže korištenje onih nastavaka koji se najčešće čuju u ustima ljudi, a to su *-ih* i *-ima*, upravo oni nastavci koje je i on koristio u paradigmama.²³ Lokativ množine jednak je instrumentalu množine. Brlić uz stari nastavak *-om/ -em* u dativu množine zapisuje i novi *-ima*. Zahvaljujući tom novom nastavku, dolazi do sinkretizma dativa, lokativa i instrumentala množine imenica prve deklinacije. Po tome se ova „*slovnica razlikuje od ilirskih koje nemaju izjednačenje D, L i I mn.*“ (Kolenić 2003: 165).

Imenice srednjega roda pripadaju trećoj podvrsti prve deklinacije. One imaju isti oblik u nominativu, akuzativu i vokativu i jednine i množine. Primjer sklonidbe imenica srednjega roda Brlić prikazuje na riječima *stado, srce* i *ime* (Brlić 1833: 54):

Einfache Zahl			
Nom.	Stâdo, die Heerde.	Sêrdce, das Herz.	Îme, der Name.
Gen.	Stâda, der Heerde.	Sêrdca, des Herzens.	Îmena, des Namens.
Dat.	Stâdu, der Heerde.	Sêrdcu, dem Herzen.	Îmenu, dem Namen.
Acc.	Stâdo, die Heerde.	Sêrdce, das Herz.	Îme, den Namen.
Voc.	o Stâdó! o du Heerde.	o Sêrdce! o du Herz.	o Îme! o du Name.
Inst.	sa Stâdom, mir der Heerde.	sa Sêrdcem, mit dem Herzen,	s' Îmenom, mit dem Namen.
Loc.	u Stâdu, in der Heerde.	u Sêrdcu, in dem Herzen.	u Îmenu, in dem Namen.

²³ Pjesnici mogu koristiti bilo koji od navedenih nastavaka jer „für die Dichter mag alles gut seyn“ (Brlić 1833: 37).

Vielfache Zahl			
Nom.	Stâdà, die Heerden.	Sêrdcà, die Herzen.	Îmenà, die Namen.
Gen.	Stâdah, der Heerden.	Sêrdcah, der Herzen.	Iménah, der Namen.
Dat.	Stâdòm (ima) den Heerden.	Sêrdcé (ima) den Herzen.	Îmenom (ima) der Namen.
Acc.	Stâdà, die Heerden.	Sêrdcà, die Herzen.	Îmenà die Namen.
Voc.	o Stâdà o ihr Heerden.	o Sêrdcà, o ihr Herzen.	o Îmená o ihr Namen.
Inst.	sa Stadih (ima) mit den Heerden.	sa Sêrdcih (ima) mit den Herzen.	S'Imènih (ima) mit den Namen.
Loc.	u Stâdih (ima) in den Heerden.	u Sêrdcih (ima) in den Herzen.	u Imènih (ima) in den Namen.

Imenice treće podvrste prve deklinacije u genitivu jednine imaju nastavak *–a*. Ipak, od ovoga pravila postoje iznimke. Naime, one imenice koje u nominativu jednine imaju nastavak *–me* u genitivu jednine dobivaju nastavak *–na* (*vrýme, vrýmena; brýme, brymena*), a one imenice koje u nominativu jednine završavaju *na be, cse, cxe, de, le, ne, se, she, te, ve, xe i ze* u genitivu jednine dobivaju nastavak *–ta* (*chebe, chebeta; sírótcse, sirotcseta; japuncxe, japuncxeta*).

Nadalje, dativ i lokativ jednine jednaki su te imaju nastavak *–u*. Instrumental jednine ima dvojak nastavak: *–om* i *–em*. Naime, nastavak *–om* imaju one imenice koje u nominativu jednine završavaju na *–o*, ali i one koje su u genitivu jednine proširene slogovima *–ta* i *–na* (*syno, sa synom; mômcse, s'momcsetom*). Nastavak *–em* imaju one imenice koje u nominativu jednine imaju nastavak *–e* pod uvjetom da nisu u genitivu proširene slogom *–ta* i *–na* (*polje, s'poljèm, dêrxanje, s'dêrxànjem*).

Množinski oblik ima samo nekoliko imenica treće podvrste prve deklinacije. Naime, *živúce imenice* koje u nominativu jednine imaju nastavak *–e* ne tvore pravilnu množivu, već umjesto toga tvore zbirne imenice pomoću nastavka *–àd* (*rôbcse, robcsàd; shtêne, shtênàd*). Ipak, postoji nekoliko *živúcih*

imenica koje u nominativu jednine završavaju na *-e*, a tvore pravilnu množinu (*shtëne, shtënci, shtënàcah; tële, teoci, telàcah*, kao i *têlichi, telìchah; pràse prâsci prâsàcah; pile pîlichi*, ali i *pilàd*). Imenice koje u nominativu jednine završavaju na *-ce* nemaju množinu (*dyteshce, teleshce, rebárce*). Nadalje, *neživuće imenice* koje u nominativu jednine završavaju na *-e* imaju pravilnu množinu (*chepe, chepêtà; tàne, táneta*). Većina imenica koje u nominativu jednine završavaju na *-o* imaju pravilnu množinu, osim imenica *csûdo, nêbo, tylo* (*csudêsà, nebêsà, tylêsà*). Imenica *dervo* ima tri različite množine, a množinski oblik ovisi o značenju. Naime, *dêrva – dêrvah* koristi se kada se želi označiti *das Brennholz*, *dervêtà – dervétah* označava *die Baumstämme*, a za *Holzkräm* kaže se *dervetje – dervétja* ili *dêrvje-dêrvja*.

Nominativ, akuzativ i vokativ imaju, također, i u množini jednak nastavak, *-a*. Imenice treće podvrste, kao i imenice prve i druge podvrste prve deklinacije, u genitivu množine imaju nastavak *-ah*, a u lokativu i instrumentalu množine nastavke *-ih, -ima, -imi, -im', -ma* ili *-mi*.

4.1.2.2. Druga deklinacija

Druga deklinacija svojim većim dijelom obuhvaća imenice ženskoga roda, točnije one imenice koje u nominativu jednine završavaju na *-a*, a u genitivu jednine na *-e*. Ova vrsta deklinacije uključuje, također, i muška imena i dužnosti koje u nominativu jednine završavaju na *-o* (*gnjéco, Máto, Tómo*). Primjer sklanjanja imenica druge deklinacije Brlić prikazuje na riječima voda, sluga i smokva (Brlić 1833: 57-58):

Einfache Zahl			
Nom.	Voda, das Wasser.	Slúga, der Knecht.	Smôkva, die Feige
Gen.	Vodé, des Wassers.	Slúgé, des Kneshtes.	Smôkve, der Feige
Dat.	Vôdi, dem Wasser.	Slúgi, dem Knechte.	Smôkvi, der Feige
Acc.	Vôdu, das Wasser.	Slúgu, den Knecht.	Smôkvu, die Feige
Voc.	o Vôdo! o du Wasser.	o Slúgo, o du Knecht!	o Smôkvo, o du Feige
Inst.	s'Vodóm, mit dem Wasser.	sa Slúgom, mit dem Knechte.	sa Smôkvom, mit der Feige
Loc.	u Vodi, im Wasser.	u Slúgi, in dem Knechte.	u Smôkvi, in der Feige

Vielfache Zahl			
Nom.	Vôde, die Wässer.	Slúge, die Knechte.	Smôkve, die Feigen.
Gen.	Vódah, der Wässer.	Slúgah, der Knechte.	Smôkàvah, der Feigen,
Dat.	Vodâma, den Wässern.	Slugâma, den Knechten.	Smôkvama, den Feigen.
Acc.	Vôde, die Wässer.	Slúge, die Knechte.	Smôkve, die Feigen.
Voc.	o Vôde, o ihr Wässer.	o Slúge, o ihr Knechte.	o Smôkve, o ihr Feigen,
Inst.	s' Vodâma, mit Wässern.	sa Slugâma, mit Knechten.	sa Smôkvama, mit Feigen,
Loc.	u Vodâma, in Wässern.	u Slugâma, in Knechten.	u Smôkvama, in Feigen,

Imenice druge deklinacije u dativu i lokativu jednine imaju nastavak *-i*, a u akuzativu *-u*. Nadalje, imenice druge deklinacije u vokativ jednine imaju jedan od sljedeća tri nastavka: *-o*, *-e*, *-a*. Naime, najčešći nastavak imenica druge deklinacije u vokativu jest nastavak *-o*. One imenice koje u nominativu jednine

završavaju na *-ca* u vokativu preferiraju nastavak *-e* (*priateljica, priateljice!*; *Marica, Marice!*). U vokativu jednine nastavak *-a* imaju ona muška osobna imena koja u nominativu jednine završavaju na *-a* (*Andria, o Andria!*; *Ilija, o Ilija!*; *Ivsha, o Ivsha!*). Imenice druge deklinacije u instrumentalu jednine imaju nastavak *-om*.

Imenice u nominativu, akuzativu i vokativu množine imaju jednak oblik, točnije imaju nastavak *-e*. Imenice druge deklinacije u genitiv množine većinom imaju nastavak *-ah*. Treba imati na umu da imenice *nôga, rúka, péta* u genitivu množine imaju nastavak *-uh* (*noguh, rukuh, pêtuh*). Imenice druge deklinacije u dativu, instrumentalu i lokativu množine imaju nastavak *-ama*, „što znači da je već u Brlićevoj gramatici u ovoj sklonidbi došlo do izjednačavanja tih triju padeža. U tom smislu ova se slovnica razlikuje od ilirskih koje nemaju izjednačenje *D, L i I mn.*“ (Kolenić 2003: 165). Ipak, nekoliko imenica po uzoru na prvu deklinaciju u lokativu množine izostavlja *-ma* i dodaje *-h* (*u nôvinah, u livadah, u kùchah*).

4.1.2.3. Treća deklinacija

Treća deklinacija obuhvaća one imenice ženskoga roda koje u nominativu jednine završavaju na konsonant te na slogove *-oo* ili *-ao*, a koje u genitivu jednine imaju nastavak *-i*. Primjer sklanjanja imenica treće deklinacije Brlić prikazuje na riječima *kost*, *misao* i *pastirčad* (Brlić 1833: 61):

Einfache Zahl			
Nom.	Kòst, das Bein.	Misao, der Gedanke.	Pastircsad, die Hirten.
Gen.	Kòsti, des Beines.	Misli, des Gedankens.	Pastircsadi, der Hirten.
Dat.	Kòsti, dem Beine.	Misli, dem Gedanken,	Pastircsadi (dma), den Hirten.
Acc.	Kòst, das Bein.	Misao, den Gedanken.	Pastircsad, die Hirten.
Voc.	o Kòsti! o du Bein.	o Misli, o du Gedanke.	o Pastircsadi, o ihr Hirten.
Inst.	s'Kostju (sti) mit dem Beine.	s'Mislju (sli) mit dem Gedanken.	s' Pastircsadju (di) mit den Hirten.
Loc.	u Kosti, in dem Beine.	u Misli, in dem Gedanken.	u Pastircsadi, in den Hirten.

Vielfache Zahl			
Nom.	Kosti, die Beiner.	Misli, die Gedanken.	Nedostaje.
Gen.	Kòstih, der Beine.	Mislih, der Gedanken.	
Dat.	Kostima, den Beinen.	Mislima, den Gedanken.	
Acc.	Kosti, die Beiner.	Misli, die Gedanken.	
Voc.	o Kosti, o ihr Beiner.	o Misli, o ihr Gedanken.	
Inst.	s' Kostima, mit den Beinen.	s' Mislima, mit den Gedanken.	
Loc.	u Kostima, in den Beinen.	u Mislima, in den Gedanken.	

Imenice treće deklinacije u dativu jednine imaju nastavak *-i*. Zbirne imenice koje u nominativu jednine završavaju na *-ad*, osim uobičajenoga dativnoga nastavka *-i*, mogu imati i nastavak *-ma* (*xdrybàd*, *xdrybàdi*, *xdrybàdma*; *momcsàd*, *momcsàdi*, *momcsàdma*; *telàd*, *telàdi*, *telàdma*).

Nadalje, akuzativ jednine jednak je nominativu jednine, a vokativ jednine jednak je genitivu jednine. Instrumental jednine ima četiri nastavka *-i*, *-jom*, *-im*, *-ju*. Brlić kazuje kako je nastavak *-i* zastario, stoga ga treba izbjegavati. Nastavak *-jom* pojavljuje se u novijim ilirskim knjigama, ali ne i u ustima ljudi, stoga ga, također, treba izbjegavati. Nastavak *-im* moguće je čuti samo u ustima starijih Dalmatinaca i Dubrovčana. Brlić kazuje kako je nastavak *-ju* najčešći, posljedično tome i najbolji, stoga bi ga svi trebali koristiti. One imenice koje u nominativu jednine završavaju na *b*, *m*, *p* i *v* mogu imati, osim nastavka *-ju*, i nastavak *-lju* (*zòb, zobju ili zoblju; ùm, umju ili umlju; kèrv, kervju ili kervlju; kàp, kapju ili kaplju*), a zbirne imenice koje u nominativu jednine završavaju na *-ad* mogu imati i nastavak *-ma* (*s'cseljádma, s'piláma*).

Imenice treće deklinacije u nominativu, akuzativu i vokativu množine imaju nastavak *-i* ili *-e*. Brlić kazuje kako je nastavak *-i* bolji jer se češće čuje u ustima ljudi. Genitiv množine ima nastavak *-ih*, a ponekad se može čuti i nastavak *-iu* koji treba izbjegavati. Treba istaknuti da sve tri Brličeve deklinacijske vrste u genitivu množine imaju završno *h* u nastavku, „*a to je izravan utjecaj starih hrvatskih slovnica iz 18. st. (Reljkovićeve, Lanosovićeve), ali i podudaranje s ilirskim gramatikama. Naime, i ilirski su slovnici nastavke za G mn. preuzeli od slavonskih gramatičara 18. stoljeća*“ (Kolenić 2003: 165).

Riječ *pèrsi* pripada trećoj deklinaciji samo ako označava ženske grudi te tada u genitivu množine ima oblik *persiu*, ali ako se misli općenito na grudi tada se koriste oblici *persà, pèrsah* koji pripadaju trećoj podvrsti prve deklinacije. Nadalje, riječ *niti* pripada trećoj deklinaciji samo ako označava nit te tada u genitivu množine ima oblik *nitih* ili *nituu*, a ako označava *das Webertrum* tada se koriste oblici *nite, nitah* koji pripadaju drugoj deklinaciji.

Imenice treće deklinacije u dativu, instrumentalu i lokativu množine imaju nastavak *-ima* ili *-im'*. Ipak, nekoliko riječi može imati nastavak *-ma* (*stvár, stvárma; chúd, chúdma; kàp, kápma; zapovyd, zapovydma*). Imenica *rycs* može imati oblik *rycsma*, ali i oblik *rycsima*.

4.1.2.4. Nepravilne deklinacije

Dvije stranice svoje gramatike Brlić je posvetio nepravilnim deklinacijama, odnosno onim imenicama koje se ne mogu sklanjati ni po jednoj od prethodno prikazanih paradigmi, a to su: dan, oko, uho, mati i kći. Brlić je imenicu *dàn* deklinirao i u jednini i u množini bez dodatnih obrazloženja (Brlić 1833: 63):

	Einfache Zahl	Vielfache Zahl
Nom.	Dàn, der Tag	Dàni, dnèvi, dni, die Täge
Gen.	Dàna v. dnèva, des Tages	Dánah, der Täge
Dat.	Dànu v. dnèvu dem Tage	Dànom (ima) Dnèvom (ima) dnim', den Tügen
Acc.	Dàn, den Tag	Dàne, dnèvi, dni, die Täge
Voc.	o Dànu (e) dnevu (e), o der Tag	o Dàni, dnèvi, dni, o ihr Täge
Inst.	s' Dànom, s'dnèvom, mit dem Tage	s' Dánima (ih) s'dnèvima (ih) mit den Tügen
Loca.	U Dànu, u dnèvu, in dem Tage	U Dánima (ih) u dnèvima (ih) in den Tügen

Nadalje, Brlić kazuje kako riječi *oko* i *uho* (ili *uvo*) u jednini pripadaju trećoj podvrsti prve deklinacije te se sklanjaju kao riječ *stâdo*. Ukoliko označavaju dijelove ljudskoga tijela, utoliko u množini pripadaju imenicama ženskoga roda, ali ako označavaju što drugo pripadaju imenicama srednjega roda. U bilješkama Brlić pita svoje čitatelje: „*Ob bei Oko und Uho nicht Spuren von einem Dual sind?*“ (Brlić 1833: 64).

	Vielfache Zahl	
Nom.	Ôcsi v. ocse die Augen im Kopfe	Ôkâ, die Augen an Würfeln.
Gen.	Ocsiu der Augen.	Ôkah, der Augen.
Dat.	Ocsima den Augen.	Ôkòm, den Augen.
Acc.	Ocsi, v. ocse Agen.	Ôka, die Augen.
Voc.	o Ocsi, o ocse! o ihr Augen.	o Okà, o ihr Augen.
Inst.	s' Ocsima mit den Augen.	s' Okimà, mit den Augen.
Loc.	u Ocsima in den Augen.	u Okima, in den Augen.

Vielfache Zahl		
Nom.	Ushi v. Ushe, die Ohren Kopfe.	Uhà v. Uvà, die Henkel.
Gen.	Ushiu, der Ohren.	Uhah v. Ûvah, der Henkel.
Dat.	Ushima, den Ohren.	Uhòm v. Uvima, den Henkel.
Acc.	Ushi v. Ushe, die Ohren.	Uhà v. Uvà, die Henkel.
Voc.	o Ushi, o Ushe, o ihr Ohren.	o Uha v. Uva., o ihr Henkel.
Inst.	s' Ushima, mit den Ohren.	s'Uhìh v. Uvima, mit den Henkeln.
Loc.	u Ushima, in den Ohren.	u Uhima v. Uvih, in den Henkeln.

Brlić je riječi *mâti* i *kchì*, također, deklinirao i u jednini i u množini bez kakvih dodatnih objašnjenja (Brlić 1833: 65):

	Einfache Zahl	Vielfache Zahl
Nom.	Mâti, die Mutter	Matere, die Mütter.
Gen.	Matèrè, der Mutter	Matèrah, der Mütter.
Dat.	Materi, der Mutter	Materama (mi), den Mütteru.
Acc.	Matèr, die Mutter	Matere, die Mütter.
Voc.	o Mati!, o du Mutter	o Matere! o ihr Mütter.
Inst.	s' Materóm, mit der Mutter	s' Materama, mit den Müttern.
Loc.	u Materi, in der Mutter	u Materama, in den Müttern.

	Einfache Zahl	Vielfache Zahl
Nom.	Kchì, die Tochter.	Kcheri (re) die Töchter.
Gen.	Kchêri (rè) der Tochter.	Kcherih, (rah) der Töchter.
Dat.	Kchêri, der Tochter.	Kcerama (rima) den Töchtern.
Acc.	Kchèr, die Tochter.	Kchere, die Töchter.
Voc.	o Kcheri! o du Tochter.	o Kchere! o ihr Töchter.
Inst.	s' Kcherom, s'kcherju, mit der Tochter.	s' Kcherama, mit den Töchtern.
Loc.	u Kchêri, in der Tochter.	u Kcherama (mi) in den Töchtern.

4.1.2.5. Zaključno o deklinacijama

Morfološki sustav ilirskoga jezika koji je opisan u Brlićevoj *Grammatik der illirischen Sprache* poznaje dva broja (jedinu i množinu), tri roda (muški, ženski, srednji) te sedam padeža (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, instrumental, lokativ). Brlićeva je gramatika prva hrvatska gramatika koja rukuje sa sedam padeža i u jednini i u množini.

Brlić prepoznaje tri deklinacijske vrste te uzima genitiv jednine kao kriterij za određivanje pripadnosti deklinacijskoj vrsti. Prema tome, prvoj deklinaciji pripadaju one imenice koje u genitivu jednine imaju nastavak *-a*, drugoj one koje imaju nastavak *-e*, a trećoj one koje imaju nastavak *-i*.

Jedna od glavnih značajki Brlićeve gramatike jest propisivanje dvojakih nastavaka u deklinacijskim vrstama – starijih i novoštokavskih. Nadalje, u množinskim paradigmama Brlićevih deklinacijskih vrsta vidljiv je sinkretizam dativa, lokativa i instrumentala. Uz sinkretske padežne oblike Brlić zapisuje i njihove dublete, odnosno neizjednačene oblike svojstvene ilirskim gramatikama.

Ignjat Alojzije Brlić jest *ahavac* jer u genitivu množine propisuje nastavak *-ah*. Upravo u tome nastavku vidljivo je prihvaćanje slavonske gramatičke tradicije 18. stoljeća, ali i podudaranje s novim ilirskim gramatikama.

4.1.3. Ostala izdanja gramatike

Prvo izdanje Brlićeve gramatike imalo je 502 primjerka. O uspjehu gramatike možemo suditi po tome što je devet godina kasnije traženo novo izdanje. U predgovoru drugoga izdanja može se iščitati Brlićevo iznenađenje za potražnjom novoga izdanja. Naime, Brlić kazuje kako nikada nije slutio da će se djelo, koje je napisano samo na probnoj osnovi, tako brzo rasprodati, a kamoli da će se tražiti još jedno izdanje. Nadalje, kazuje kako se drugo izdanje neznatno razlikuje od prvoga samo iz razloga što nije imao dovoljno slobodnoga vremena da izvrši odgovarajuće prerade (Brlić 1842: 15).

U siječnju 1842. godine Ignjat Alojzije Brlić žali se sinu Andriji Torkvatu na kašnjenje u tisku: „*Čudim se što Župan moju Slovnicu još u posao nije primio; 20-30 Vukovih slovah mogao je lahko na Pošti dobiti, to moraju drugi uzroci biti, kakvi neznam, evo mu sada pišem*“²⁴.

Izdavač drugoga izdanja gramatike bio je Franjo Župan iz Zagreba. Ignjatu je Alojziju Brliću Bogoslav Šulek pomogao prepraviti djelo i prirediti ga za tisak. Brlić kazuje sinu kako ne želi dati gramatiku „*nikom drugom u šake, jer je sada s' popravcima puno smetnje, i samo vješt i trudoljubiv, a k' tomu čovik koji stvar zna, može sve u redu praviti, a kakvi zanatžija nebi nikad znao gdi li početi gdi li svršiti! ~ Za to evo Šuleka molim, da što beržje stvar preuzme*“²⁵. U predgovoru drugoga izdanja Brlić zahvaljuje Šuleku što je pristao na taj pothvat, s jedne strane zbog njihova posebnoga prijateljstva, a s druge strane zbog ljubavi prema ilirskoj literaturi (Brlić 1842: 16).

Nadalje, u predgovoru drugoga izdanje gramatike Ignjat Alojzije Brlić odaje počast Ljudevitu Gaju zbog buđenja ilirskoga duha i nacionalne svijesti u Hrvata: „*Mittlerweile hat aber der, für die Erweckung des Illirismus unermüdlich wirkende, daher bei uns unsterbliche Dr. Gaj in Agram die Herausgabe einer*

²⁴ Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 29.; 28. siječnja 1842.

²⁵ Isto, Pismo 29.; 28. siječnja 1842.

Zeitung unternommen, und eine illirische National-Buchdruckerei errichtet, den illirischen Geist geweckt, die Nation zur Selbst - Erkenntniß gebracht, und somit viel – ja sehr viel gewirkt“ (Brlić 1842: 16-17). U nastavku predgovora Brlić kazuje kako je prihvatio Gajev organski pravopis, ali uz jedno odstupanje – umjesto rogatoga *ě* bilježi *je*. Priznaje da mu se Gajev pravopis ne sviđa, ali ne želi iznijeti svoju kritiku jer, kako objašnjava u članku *Uredničtvu Dalmatinske Zore* (1844), novi je pravopis prihvatio radi istinske želje za jedinstvom:

„Slogi i jedinosti za ljubav poprimio sam u drugome izdanju moje slovnice (utještene u Zagrebu 1842) Gajev verstopis do ar u tarnu, ostavši pišuch tern, germ, berz; - pak nisam nit rogato ě, nit dubrovačko ie u mjesto r̃ primio, ali usiljen y izostaviti posludio sam se sa je, o čemno u istoj slovnici obšireniji razgovor i razlog dajem“²⁶.

Godine 1847. Franjo Župan traži i treće izdanje Brlićeve gramatike što podupire činjenicu o uspjehu same gramatike. Ignjat Alojzije kazuje svome sinu da *„se nebi bio pozivu Supanovom, za izdavanje moje Gramatike i treći puta, odazvao, da mi naš krasni i slavni jezik na serdcu neleži“²⁷*. Nadalje, obavještava sina da *„će ostat trećje izdanje drugom jednako“²⁸*, odnosno umjesto rogatoga *ě* i dalje će bilježiti *je* iako mu je *y* draže:

„Što se tiče „je“ žao mi je što i u trećem izdanju ostaje; nije to shodno našem jeziku, mi trebamo r̃, ja mu latinskim slovima pišuć podmićem „y“.
~ To nije inostranim Slavjanima, kao Česim, Poljacima, i Slovacima milo, njima bo „y“ trebaju za ü ~ al što Ilirima smeta? ~ ja bi vrlo želio, da bi me tko o boljem uputio, ili barem sva u ovom predmetu moja izjavljena

²⁶ Maštrović, Tihomil i Mirić, Milan 1995. *Zora Dalmatinska: [1844-1849]: u pet svezaka*. Zagreb: Erasmus: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, svezak 1. str. 157.

²⁷ Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 98.; 15. ožujka 1848.

²⁸ Isto, Pismo 95.; 13. prosinca 1847.

*mišljenja opovrgao, al se to nitko neusuđuje, nego moj „y“ opovrgavaju modo dictatorio, to nevalja. Al za što? to nitko nekaže!*²⁹.

Godine 1850. izlazi treće izdanje Brlićeve Gramatike koje se uvelike ne razlikuje od drugoga izdanja jer, kako je ranije pisao sinu, „u ovo uzburkano doba i nemože se svojski radit, a bogme već se i na meni sveršuje ono Horacievo „de senectute“ gdi veli: deficit ingenium, delirat linguaque mensque“³⁰.

²⁹ Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 97.; 9. veljače 1848.

³⁰ Isto, Pismo 105.; 8. siječnja 1849.

4.1.4. Posebnosti gramatike

Gramatika Ignjata Alojzija Brlića nastavlja tradiciju slavonskih gramatika s tom razlikom što više nije isključivo slavonska, već ilirska kao što možemo i zaključiti iz samoga naslova gramatike. Brlićeva je želja bila da jezik bude što jedinstveniji u književnosti kako bi se proširilo književno poprište jer, kako kazuje u predgovoru, Dalmatinac i Srbijanac nerado se odlučuju na čitanje knjiga koje su napisane u Slavoniji, a jednako tako postupa i Slavonac s dalmatinskim i srpskim knjigama, i to ne možda zato što ne bi razumio, ne, nego samo zato što im oko vrijedaju različiti načini pisanja, a uho različiti izgovori glasa jata (Brlić 1833: 11). Brlićeva je namjera bila „*da pomiri slavonsku tradiciju sa suvremenom ilirskom i to tako da slavonsku, uz neke korekcije, nametne ostalim članovima ilirske zajednice*“ (Pranjković 1992: 129). Jedna od tih korekcija bila je neutralno, mada neobično y (ipsilon) koje Brlić piše na mjestu staroga jata: „*Preprosto sam ja to mislio, vech: ovo slovo u našoj abecedi nejma nikakva posla, daj, da ja s njim našu potrebu pokerpam*“³¹. Iako y nema potporu u tradiciji, ono označava Brlićev skromni pokušaj poticanja jezičnoga jedinstva među sunarodnjacima. U jednome od svojih članaka objavljenih u *Zori dalmatinskoj* Brlić kazuje kako, zapravo, nije učinio ništa novo jer slična rješenja postoje i u ćiriličnom i u glagoljičnom pismu, a on je ta rješenja pokušao primijeniti na latinično pismo:

„*U našim zemljama čujemo izgovarat: mliko, mleko, mljeko, i mljeko; lipa, lepa, ljepa, i lijepa i. t. d. ovo je ovako moralo od davne starine biti, za to je S. Ciril ovu smutnju jamio sa svojim slovom ѣ, pak napisao млѣко, лѣпа, i t. d. a tako isto ima i glagoljica svoje slovo ѣ, koje nek svaki po svojoj chudi i običaju štije i, e, je i ije, - ovo je vele dobro tako uredjeno, i ja smotrivši tu potrebu u našem jeziku, metnio sam u prvom izdanju moje slovnice (štampane u Budimu 1833) na izbich toj smutnji, na mjesto*

³¹ Maštrović, Tihomil i Mirić, Milan 1995. *Zora Dalmatinska: [1844-1849]: u pet svezaka*. Zagreb: Erasmus: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, svezak 1. str. 157.

*cirilovog ѣ, slovo gerčko-latinsko y i pisao sam mlyko, lypa, ostavljajuch nek svako ovaj y štije po svom običaju, i, e, je, ili ije*³²

Brlićevo rješenje nije bilo prihvaćeno, a kao što možemo vidjeti iz pisama upućenih sinu Andriji najviše mu je smetalo to što mu nitko nikada nije rekao zašto grafem y nije dobro rješenje za izjednačavanje različitih refleksa jata: „*ja bi vrlo želio, da bi me tko o boljem uputio, ili barem sva u ovom predmetu moja izjavljena mišljenja opovrgao, al se to nitko neusuđuje, nego moj „y“ opovrgavaju modo dictatorio, to nevalja. Al za što? to nitko nekaže!*“³³.

Nadalje, Ignjat Alojzije Brlić koristio se tradicionalnim slavonskim slovopisom Lanosovića i Reljkovića. Alfabet Reljkovićeve i Lanosovićeve gramatike obuhvaća 23 latinska slova, a Brlić tom inventaru dodaje prethodno spomenuto y kojim obilježava refleks jata. Brlić dosljedno nastavlja Reljkovićevu i Lanosovićevu tradiciju pri označavanju suglasnika koje ne poznaje njemački i latinski jezik pa tako piše /ć/ kao ch (*zlocha, kchi*), /č/ kao cs (*pocsetak, cselo*), /š/ kao sh (*kershtenje, shestdesetka*), /dž/ kao cx (*kancxia, topcxia*), slogotvorno /r/ kao er (*smert, persten*), /ž/ kao x (*xivost, xalost*). Na temelju navedenoga možemo konstatirati da su Brlićeva rješenja u skladu sa slavonskom gramatičkom tradicijom 18. stoljeća.

Grafijska posebnost Brlićeve Gramatike jesu slova *gj'*, *nj'* i *lj'* za foneme /đ/, /nj/ i /lj/. Brlić smatra uspješnim rješenja Kanižlića i Katančića koji su prethodno navedenim fonemima dodijelili slova *gy*, *ly*, *ny*, ali on je y već iskoristio kako bi označio jat, stoga je morao pribjeći novom rješenju. Slova *gj'*, *nj'* i *lj'* uveo je kako bi razlikovao primarne foneme³⁴ (Grundlaut) od sekundarnih fonema³⁵ (gebildeten Laute) koji su rezultat glasovnih promjena. Brlić smatra da se

³² Maštrović, Tihomil i Mirić, Milan 1995. *Zora Dalmatinska: [1844-1849]: u pet svezaka*. Zagreb: Erasmus: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, svezak 1. str. 156.

³³ Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 97.; 9. veljače 1848.

³⁴ Gj'uro, konj', lj'ubav

³⁵ Vidjen, gonjen, hvaljen

primarni i sekundarni fonemi razlikuju i po izgovoru. Prema tome, mogli bismo zaključiti kako Brlić razlikuje morfo(fo)neme (*dj, lj, nj, tj*) od fonema (*gj',lj',nj', ch*). U svojoj gramatici, točnije u poglavlju *Von der Verwandlungen der Buchstaben*, naglašava da su glasovne promijene problem morfo(fo)nologije, a ne fonologije (Pranjaković 1992: 127). Brlićevo je rješenje bilo svrsishodno, ali on nije bio zadovoljan njime, stoga se nastavio zalagati za načelo piši kako govoriš, čitaj kako je napisano (Brlić 1833: 10).

4.2. „Hoćemo li i dalje pisati isti jezik s dva različita pisma?“

U predgovoru svoje gramatike Ignjat Alojzije Brlić kazuje kako se Srbi i Hrvati služe istim jezikom koji jedni bilježe ćirilicnim, a drugi latiničnim slovima. Smatrao je da je razlog različitoga bilježenja vjerske naravi, odnosno kako bi se pokazalo da su knjige napisane latiničnim slovima napisali katolici, a one ćirilicnim pravoslavci. Kako bi pokazao nelogičnost bilježenja istoga jezika različitim pismima, u predgovoru gramatike daje primjere nekoliko država u kojima žive stanovnici različitoga religijskoga opredjeljenja koji se koriste istim pismom: „*Sind in England, Frankreich, Teutschland, und selbst in Ungarn nicht auch mehrere Religionssekten bei sammen, und wie schreiben sie?– Alle gleich. Ein jeder behält seinen Glauben, seine kirchlichen Einrichtungen, seine Gewohnheiten c. bei – aber alle, alle ohne Unterschied schreiben einerlei Sprache, mit einerlei Schrift und Ortographie*“ (Brlić 1833: 12). Na temelju navedenoga zaključuje da je vjeru nemoguće uvrijediti na takav način, stoga poziva katoličke Ilire, odnosno Hrvate, da prihvate ćirilicu.

Nadalje, Brlić poziva Srbe pravoslavce da čitaju knjige koje su napisali katolici te katolike da čitaju knjige koje su napisali pravoslavci jer jedino na taj način mogu učiti jedni od drugih. S jedne strane, Srbi bi čitanjem katoličkih knjiga u manjoj mjeri „prljali“ svoj nacionalni jezik ćirilizmima i rusizmima jer se hrvatski nacionalni jezik razvija neovisno od crkve još od 15. stoljeća. S druge strane, katolici bi u srpskim knjigama pronašli stvarne izraze koji bi ih oslobodili potrebe da tvore nove riječi po uzoru na njemačke i latinske (Brlić 1833: 14).

U siječnju 1835. godine izašao je prvi broj *Danice Horvatske, Slavonske i Dalmatinske*. Jedna od prvih polemika ticala se pisma, a posebno njegove ortografije. U kolovozu iste godine Ignjat Alojzije Brlić pridružio se raspravi u kojoj je nanovo iznio razloge zbog kojih se zalaže za ćirilicu:

„*Od 6 milionah Iliracah, od kojui se 3 miliona kirilice derže! – to je ono, što mene na kirilicu goni, a ne njezina lěpota, ja bo podpuno lěpotu lěpšu*

*latinskih slovah pripoznajem, i dražja su mi od kirilice, ali sloga narodna još bi mi milija bila, nego li Abeceda, ili Azbuka*³⁶.

Osim navedenoga u svome je pismu kazao i da se slaže s Gajevim prijedlozima za diakritički pravopis, ali samo pod jednim uvjetom – da ga i Srbi prihvate. Ukoliko Srbi ne bi prihvatili novi pravopis, utoliko „*bi bolje bilo, da se i mi kirilice što prije poprimimo*“ (Brlić 1835).

U istome broju *Danice* objavljen je i odgovor Vjekoslava Babukića na Brlićevo pismo. U odgovoru Babukić kazuje Brliću kako je razumnije da Srbi prihvate novi diakritički pravopis, nego da svi oni koji se služe latinicom pređu na ćirilicu. Uzevši u obzir Babukićev odgovor, ali i Brlićevo protivljenje tadašnjim ilirskim trendovima, ne čudi što tijekom sljedećega desetljeća Brlić nije među doprinositeljima *Danice*.

U predgovoru drugoga izdanja gramatike iako je djelomično prihvatio Gajev pravopis, Brlić se nastavio zalagati za ćirilicu. Naime, on iznosi još jedan argument u obranu ćirilice u Hrvata, a to je podjela slavenskih dijalekata u dva reda prema Josefu Dobrovskom. Prvom redu pripadaju ruski, crkvenoslavenski, ilirski ili srpski, hrvatski te slovenski ili *windische* dijalekt, a drugom redu slovački, češki, lužičkosrpski ili *wendisch* te poljski dijalekt. Brlić kazuje kako svi dijalekti u drugome redu koriste latinicu, a u prvome redu petnaest šesnaestina koristi ćirilicu te se pita zašto ta jedna šesnaestina ne prihvati ćirilicu. Hrvatski je dijalekt bliži crkvenoslavenskome i ruskome nego poljskome i češkome, stoga je i logičnije da prihvati ćirilicu. Naime, Brlić kazuje kako ne može razumjeti koji je *böse Dämon* zahvatio Hrvate da se odriču vlastite savršene ćirilice koju je Vuk pojednostavio te da neprestano teže bijedno prepravljenoj latinici koja je puna nepotrebnih, suvišnih, nijemih znakova (Brlić 1842: 17-18). U ovome dijelu zanimljivo je istaknuti kontradikciju u stavovima Ignjata Alojzija Brlića. S jedne strane, Brlić se predstavlja kao vatreni zagovornik ćirilice u jezikoslovnim

³⁶ Gaj, Ljudevit 1835. *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, 31. Zagreb: Ljudevit Gaj.

polemikama i predgovoru vlastite gramatike upozoravajući kako Hrvatima nema spasa ako ćirilicu na prihvate. S druge strane, umjesto da svoju gramatiku napiše ćirilicom kao primjer ostalima, on se odlučuje za latinicu i tradicionalnu slavonsku grafiju. Nije li se time i Brlić odrekao vlastite savršene ćirilice?

Privodeći kraju ovo potpoglavlje, željela bih nadodati pismo Ignjata Alojzija Brlića upućeno sinu Andriji Torkvatu o proputovanju Ljudevita Gaja, središnje osobe ilirskoga pokrete, kroz Brod na Savi. Naime, ideje i stavovi zagrebačkih iliraca po pitanju pisanoga jezika i njegove ortografije bili su u suprotnosti s lingvističkim težnjama Ignjata Alojzija Brlića, ali čini se da su neki od njih ipak žalili što nisu prihvatili Brlićeve ideje:

„U nedilju 5. o. m. bješe Gay kod mene od 7 do 11 sati u jutro, i ode parobrodom u Sisak; ovo se je vraćao iz Lipiska, Praga, Beča i iz Biograda. Mlogo mi je pripovidaao – među ostalim: Koliko sam vašoj protivan bio dapače ju izsmihivao, gdi ukik tverдите: Nama nejma spašenja ako se ćirilice neprimimo. Sad sam ju za tako pravu našao, da i sam to isto iz svega srdca ćutim, i pripoznajem, i kakogod sam počeo na česku pisati, tako ću sada i još više da se ćirilicom služimo dapače, možebit ću moju historiju s njom utiskivati! – U Pragu je Hanka, a u Beču neki Augustinović, koji su osobita slova izmislili, misto rogakljah, pak su ga toplo napastovali da jih primi, a on jim je odgovorio: ja sam Ilirii češki način pisanja porodio, i svesrdno ga želim i pokopati, a da ćirilica kod nas uskrsne, to je sada moja najtoplija želja“³⁷.

³⁷ Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 79.; 24. lipnja 1846.

4.3. „Ne valja ništa Zagrebačkoga, to je moje iskreno mišljenje“

Brlićeva ideja o jedinstvenome književnome jeziku donekle se ostvaruje kada 1836. godine zagrebački ilirski krug odlučuje sjediniti hrvatski književni jezik na osnovi štokavskoga dijalekta ijekavskoga izgovora. Ali s druge strane, kako ilirske jezične reforme jačaju tijekom četrdesetih godina 19. stoljeća, tako slabi Brlićeva nada za opće prihvaćanje ćirilice. Stoga Brlić svu svoju energiju usmjerava prema ispravljanju najgorih pogrešaka zagrebačkoga kruga iliraca, posebno na području pravopisa i morfologije.

Jedno od temeljnih načela Brlićeva jezikoslovna rada jest da gramatičar treba biti vođen narodnom uporabom jezika, a ne nekim apstraktnim načelima: „*Ich glaube keine Regel aufgeschrieben zu haben die sich im Munde des Volkes nicht bewähren könnte*“ (Brlić 1833: 8). U predgovoru Brlić opravdava svoje načelo kazujući da se pri pisanju gramatike vodio Kopitarovim³⁸ i Lichtenbergovim³⁹ riječima. Godine 1844. u *Zori dalmatinskoj* Ignjat Alojzije Brlić objavljuje članak *Uredničtvu Dalmatinske Zore* u kojemu nanovo objašnjava da je jezik *pučka svetinja, u koju nesmiemo maloumno dirati*. S obzirom na to da se Brlić vodio tim načelom pri sastavljanju svoje gramatike, ne boji se ukora ili kritika:

„*Ja pripoznajem da moja Gramatika mlogo pogrješakah imati moxe, al se s tim razgovaram, da sve što je u njoj upisano, sve je iz pučkih ustah uzeto, ja nisam ništa nadodavao, nego sam uprave po onom obdjelavao, što je xivo u pučkima ustih. Za to se nikakva ukora nebojim!*“⁴⁰.

³⁸ Gramatičar je samo referent jezika. Ne smije ga prisiljavati na pravila, nego pravila jezika prilagoditi stvarnosti (Brlić 1833: 8).

³⁹ Nitko ne može biti spriječen da postavi hipoteze i predstavi ih svijetu kao svoj glas jer te hipoteze pripadaju autoru. Ali jezik pripada naciji i s njim ne možete skakutati okolo kako je kome po volji (Brlić 1833: 8).

⁴⁰ Maštrović, Tihomil i Mirić, Milan 1995. *Zora Dalmatinska: [1844-1849]: u pet svezaka*. Zagreb: Erasmus: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, svezak 1. str. 275-276.

Sve pogreške zagrebačkoga ilirskoga kruga koje Brlić prikazuje i pokušava ispraviti u svojim člancima u *Zori dalmatinskoj* proizašle su, upravo, zbog nepošivanja toga načela jer kako kazuje svome sinu „*Tkogod živom jeziku pravila (regulas) natovarit želi ~ taj se vara, i ostat će prevaren*“⁴¹. Godine 1848. u pismu sinu Andriji Torkvatu Ignjat Alojzije kazuje kako zagrebački ilirci kvare krasni i slavni hrvatski jezik te nastavlja:

„*pak još nepostidno viču, svi u slogu! Sloga jim je u ustima, al oni samo ono za slogu drže, tko njih u svemu slipo nasliđuje, sve ostale ~ za nesložne proglašujuć, koji se usude njihove magarečine rešetati; vele bo: tko nije s nama, onaj je protiva nama*“⁴².

Nadalje, Ignjat Alojzije iznosi sinu Andriji Torkvatu svoje iskreno mišljenje o produktima zagrebačkoga ilirskoga kruga: „*al evo sve što u Zagrebu izihodi ~ ništa mi nije po čudi: vrstopis ne valja, jezik ne valja, a ni predmeti nisu izabrani, dakle nevalja ništa Zagrebačkoga, to je moje iskreno mišljenje*“⁴³. Brlić je smatrao da ni jedan produkt zagrebačkih iliraca ne valja, stoga ih nije slijepo slijedio, već je pokušavao ispraviti njihove najgore pogreške na slavu jezika koji mu na *serdca* leži, posljedično tome *Zagrebc*i su ga smatrali svojim protivnikom.

Prema Ignjatu Alojziju Brliću *ar* je jedna od najgorih pogrešaka novoga zagrebačkoga pravopisa te se zalaže da Hrvati zadrže *er* koje ima potporu u tradiciji. Svoja razmišljanja iznosi u članku *Uredničtvu Dalmatinske Zore* objavljenom 1844. godine:

„*Glagolaši i Cirilci pišu tern, smert, perst i. o. I predjašnji Serblji tako pišu, osim Vuka i nekotjih novijih serbskih knjixarah. – Pišu i još dan danas Slavonci, Hervati, Krajnci, Koratjani, i Štajerci – piše i Gaj u prostom govoru a i Rusi pišu: kerst, vert, pertina. – Pjevajuchi, ili narodne, ili*

⁴¹ Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 80.; 29. kolovoza 1846.

⁴² Isto, Pismo 98.; 15. ožujka 1848.

⁴³ Isto, Pismo 97.; 10. siječnja 1848.

*cerkvene pjesme, čuje se od puka pred erom slovo e, n. p. vertilo se kolo na okolo. ili: Isukerste moj propeti! – i t.d. – dakle ja mislim da je podobno da mi tu starinu s tim više zaderximo s čim jezik naš inojetičnim opor i tverd nepokazujemo. r je zaisto kod Slavjanah slovo poluglasno, al ga bez nuxde netrebamo ogoliti!*⁴⁴

U članku Brlić nastavlja objašnjavati da je Gaj iz *robske poniznosti prama Dubrovčanom* u *Danici* počeo pisati *ar*, ali to nije u skladu sa starinom i običajem slavenskih naroda. Nadalje, kako bi poučio čitatelje daje uputu *koja gotovo nijedne iznjemke nejma*: „*imamo pisati e pred r, kad za njim suglasnik ide, i da je onda e u izgovoru njemo*“⁴⁵. U članku daje i primjere koji ukazuju na probleme koje bi izazvalo bilježenje *a* ispred *r*, na primjer *marva* (malo) i *marva* (goveda), te kazuje: „*Nebi li potrebno tada bilo, jedan rječnik od iznjemakah načiniti, za pokazat gdje se a prid r izgovara, kad li njemo ostaje*“⁴⁶. Brlićev zaključak članka *Književnost* (1846), ponovno u obranu *er*, podsjeća na ton njegovih pisama upućenih sinu Andriji Torkvatu (Auty 1962: 17):

„Mi dakle, razboritija bratjo! ostanimo pri preprostomu e, i pišimo po razlogu: kerst, perst, tern, makar nas baš i kekavcima imenovali, a pustimo Zagrebačke Ilire, nek oni ilirišu dok nedoilirišu, to Vas moli, i to vam priporučuje,

*Stari Berlić*⁴⁷.

Druga najgora pogreška zagrebačkoga pravopisa koju učini čovjek rob od dubrovničkog verstopisa jest *ie*. U članku *Uredničtvu Dalmatinske Zore* (1844) Brlić objašnjava zašto je točnije koristiti *je* umjesto *ie*: „*ako bi se moralo to tako pisat, priličnije bi bilo je metnuti, buduch da se ovo slovo – barem u pisanju –*

⁴⁴ Maštrović, Tihomil i Mirić, Milan 1995. *Zora Dalmatinska: [1844-1849]: u pet svezaka*. Zagreb: Erasmus: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, svezak 1. str. 156.

⁴⁵ Isto, str. 156.

⁴⁶ Isto, str. 156.

⁴⁷ Maštrović, Tihomil i Mirić, Milan 1999. *Zora Dalmatinska: [1844-1849]: u pet svezaka*. Zagreb: Erasmus: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, svezak 3. str. 242.

nebi smilo dvoslovčano učiniti; dyphongus non est bisyllabon (dvo­glasnik nije dvoslovník)“⁴⁸. Brlić smatra da je Ljudevit Gaj pogriješio jer je slijepo slijedio dubrovačke pisce. Za razliku od Gaja Brlić stare Dubrovčane i Dalmatince ne smatra autoritetom, već je za njega autoritet živo narječje po kojemu je gradio svoju gramatiku te smatra da bi se svi trebali držati literarnoga duha stare dubrovačke književnosti, ali ne i jezika te književnosti. Zagrebački ilirci trebaju se ugledati na narodnu pjesmu i jezik Kačića, Reljkovića, Došena i Topalovića.

Treća najgora pogreška zagrebačkoga kruga iliraca jest množina triju padeža na koju Ignjat Alojzije upozorava sina Andriju Torkvata u pismu iz 1846. godine: „Zagrebcí neznaju što bi s lokativom, želeć ga od dativa i socijativa razlučit, prave od njeg genitiv“⁴⁹. Godine 1847. Ignjat Alojzije Brlić obavještava sina da je napisao članak *O izobraženju i knjiženstvu za Zoru dalmatinsku* u kojemu žestoko napada zagrebačke gramatičke oblike u dativu, lokativu i instrumentalu množine te kazuje:

*„Ovaj izašavši u Zori sastavak, morao sam napisati, jer su Zagrebcí i zbilja rekavša, većbrojnik naših imenah, neznam u koju svrhu, vele izopačili, ako svi uzšutimo mislit će ljudi zbilja da je to tako pravo i dobro ~ a to nevalja, kako sam dokazao“*⁵⁰.

Kao i prethodne dvije pogreške – *ar* i *ie* – i treća je nastala zbog artificijelnosti jezika kojoj se Brlić protivi jer nije *iz pučkih ustah*: „Zagrebcí xelechí izbichí u višebrojníku trima jednako glasechima padexim, sve tri su ova padexa po svojoj umi, ili naslidujuch tko nije za naslidovanje, protiva narodnomu jeziku, hotivši poboljšat, pokvarili!“⁵¹. U članku *O izobraženju i knjiženstvu* Brlić

⁴⁸ Maštrović, Tihomil i Mirić, Milan 1995. *Zora Dalmatinska: [1844-1849]: u pet svezaka*. Zagreb: Erasmus: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, svezak 1. str. 157.

⁴⁹ Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 80.; 29. kolovoza 1846.

⁵⁰ Isto, Pismo 88.; 31. svibnja 1847.

⁵¹ Maštrović, Tihomil i Mirić, Milan 1999. *Zora Dalmatinska: [1844-1849]: u pet svezaka*. Zagreb: Erasmus: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, svezak 4. str. 126.

se bavi samo nastavcima množine imeničkih deklinacija muškoga roda. Nakon osporavanja upotrebe zagrebačkih nastavka *-om*, *-em* u dativu, *-i* u instrumentalu te *-ah*, *-ih* u lokativu te raspravljanja o njihovim alternativama, Brlić predlaže nastavak *-im* u dativu, *-mi* u instrumentalu te *-ma* u lokativu.

Čitajući prepisku između oca i sina, mogli bismo zaključiti da su glavne mete Brlićevih napada bili Bogoslav Šulek i Vjekoslav Babukić. Bogoslava Šuleka, kojega je Brlić donedavno nazivao *guter Freund Schullech*⁵² te čiju je pomoć tražio pri drugom izdanju svoje gramatike, sada naziva gluhim Slovakom: „*dosta zlo što su si Zagrebci gluhog Šlovaka za svog Diktatora u Ilirizmu uzeli*“⁵³. Iščitavanjem pisama koje je Ignjat Alojzije uputio sinu Andriji Torkvatu, mogli bismo zaključiti da Vjekoslava Babukića ne kritizira u ljutnji, već u tuzi. Naime, Babukić je rodom Slavonac, a dopustio je umjetnom intelektualizmu Zagreba da nadvlada njegov rodni idiom: „*Babukuću se veoma čudim, što se od njih za nos voditi dade, znajući naš krasni materinski jezik od oca, matere, roda i sve Požege. Ele mu budi!*“⁵⁴. Brlić nije oduševljen ni Babukićevom gramatikom:

„*ovih sam dana baš njegovu slovniciu proučio ~ i nahodim da je čovik daleko s puta zašao ~ i sanjke ili svoje fantazije ~ kano stogod stalnoga našem jeziku prišiv ~ kakono je njegov duali moga druga. ~ Vrlo je lahko onako Gramatiku napisat; nije upravah po živom jeziku pravio, nego je po svojoj smisli jezik u uprave okovao ~ pak u zao čas tako mladež truže, i s puta na strmputicu vodi, i slušaju ga ~ jer ima svidokah u Zagrebu*“⁵⁵.

Ideje su zagrebačkoga kruga iliraca bile uzrok konflikta između Ignjata Alojzija i njegova sina Andrije Torkvata Brlića. Naime, 1842. godine Ignjat

⁵² Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 34.; 18. svibnja 1842.

⁵³ Isto, Pismo 82.; 7. prosinca 1846.

⁵⁴ Isto, Pismo 80.; 29. kolovoza 1846.

⁵⁵ Isto, Pismo 98.; 15. ožujka 1848.

Alojzije odlučio je da će se sa sinom dopisivati na njemačkom jeziku jer ne želi po zagrebačkom pravopisu pisati *Bàrlich*, a rogato ě, također, mu je odvratio:

„Weil du deine Vater selbst in der ilirischen Orthographie schlägst, so wünsche ich mit dir teutsch zu correspondieren, denn bevor ich mich nach Agramer Orthographie Bàrlich schreibe, will ich lieber illirisch nicht geschrieben, eben so ist mir das gehörnte „ě“ widerwärtig.“⁵⁶

Godine 1845. konflikt između oca i sina oko zagrebačkoga pravopisa doživio je klimaks:

„Bistroumni ljudi dokuče i upotrebit znaju, što je dobro, probitačno, i što valja, sami po sebi, malo jim dokazat treba; maloumnima, koji pod kokošami bisera traže ~ zaman je govoriti; ljudma koji nikakva razsuđenja nejmaju, nego slipo svoga krivog Boga nasliđuju, nije hasna razložno govorit ~ jer su bezumni, slipi i zaslipljeni. Ovo ti budi o vrstopisi što se „ar“ i „ie“ tiče, dosta, i poslidnji puta od tvoga oca rečeno i kazano, punctum.“⁵⁷

Naime, Ignjat Alojzije Brlić toliko se rasrdio na *ar* i *ie* da je odlučio naredni dio pisma pisati ćirilicom kako bi izbjegao raspravu sa sinom koji je bio sklon prihvaćanju ilirskih stavova:

„Ponuđenu Šafarikovu misao o zagrebačkom verstopisu ne trebam. Svaki ciganin svoju kobilu hvali. ~ Ti da si tvoga oca gramatiku pomljivo i dobro proštio može biti da bi našao razboritije uzroke protiv latinskoj abecedi,

⁵⁶ Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 35.; 18. svibnja 1842.

⁵⁷ Isto, Pismo 63.; 29. ožujka 1845.

*nego po zraku hvatajuć, tudjinska lukava mnenja!!!! ~ ele mlad si lud si, ja ti opraštam, a ti ćeš vidjeti!*⁵⁸

Sljedeće pismo piše, također, ćirilicom kako se rasprava ne bi nastavila, ali Andrija Torkvat žali se da ne može čitati ćirilična pisma, stoga njegov otac pribjegava njemačkome jeziku:

*„Lieber Sohn! Weil Du meinen letzten mit cyril. Buchstaben gesriebenen Brief nicht lesen konntest, ich dir mit lateinischen aber nicht mehr schreiben will, so nehme ich die Zuflucht za deutscher Schrift und Sprache“*⁵⁹.

⁵⁸ Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Pismo 63.; 29. ožujka 1845.

⁵⁹ Isto, Pismo 65.

5. ZAKLJUČAK

Ignjat Alojzije, predstavnik treće generacije obitelji Brlić u Brodu na Savi, zanimljiv je primjer čovjeka jednoga burnoga vremena koji se isticao na različitim područjima javnoga i kulturnoga djelovanja – trgovac, jezikoslovac, vatreni zagovornik ćirilice, književnik, prevoditelj, čuvar narodne starine. Odigrao je značajnu ulogu u brodscome, ali i hrvatskome kulturnome životu, stoga je u ovome radu prikazan jedan fragment Brlićeve kulturnoga djelovanja.

Brlićev jezikoslovni rad vremenski pripada razdoblju hrvatskoga narodnoga preporoda te se izravno nastavlja na slavonsku gramatičku tradiciju Tadijanovića, Reljkovića i Lanosovića. Brlićevo je glavno jezikoslovno djelo *Grammatik der Illyrischen Sprache* (1833). Premda objavljena u 19. stoljeću, Brlićeva je gramatika posljednja slavonska gramatika 18. stoljeća s tom razlikom što više nije isključivo gramatika slavonskoga jezika, već gramatika ilirskoga jezika. Naime, već samim pogledom na kazalo uočavamo dobro poznato ustrojstvo slavonskih gramatičara: fonološki, morfološki, sintaktički, rječnički i razgovorni odjeljak. Brlić nastavlja i grafijsku tradiciju slavonskih gramatičara, ponajprije Reljkovića i Lanosovića, stoga palatale bilježi na sljedeći način: /ć/ kao ch, /č/ kao cs, /š/ kao sh, /dž/ kao cx, slogotvorno /r/ kao er, /ž/ kao x. Brlićeva podjela vrsta riječi nastala je po uzoru na stare hrvatske gramatike. Razlikuje osam vrsta riječi (*ime, zaima, glagolj, pričastje, prislov, pridstavak, veznik, medmetak*) od kojih su prve četiri promjenjive, a druge četiri nepromjenjive. Po uzoru na prvu hrvatsku gramatiku te sve kasnije hrvatske gramatike Brlić razlikuje tri deklinacijske vrste te kazuje kako se deklinacijska vrsta određuje po nastavku genitiva jednine. Prvoj deklinaciji pripadaju one imenice koje u genitivu jednine imaju nastavak *-a*, drugoj one koje imaju nastavak *-e*, a trećoj one koje imaju nastavak *-i*. Izravan utjecaj slavonskih gramatika 18. stoljeća vidljiv je i u završnom *h* u nastavku genitiva množine svih triju deklinacija.

Tri su posebnosti Brlićeve gramatike opisane u ovome radu. Prva posebnost jest slovo *y* (ipsilon) na mjestu staroga jata. Druga posebnost jesu slova

gj', nj' i lj' za foneme /*ǰ*/, /*nj*/ i /*lj*/ koja je uveo kako bi se napravila razlika između primarnih i sekundarnih fonema, odnosno onih fonema koji su rezultat glasovnih promjena. Treća je posebnost izjednačavanje dativa, lokativa i instrumentala množine u sve tri deklinacije.

Brlić je bio oduševljeni pristaša ilirskoga pokreta, ali bio je vrlo kritičan prema produktima rada zagrebačkih iliraca. Brlić je smatrao da je *ar* jedna od najgorih pogrešaka novoga zagrebačkoga pravopisa te se zalagao da Hrvati zadrže *er* koje ima potporu u tradiciji. Druga najgora pogreška zagrebačkoga pravopisa jest *ie* koje se piše na mjestu staroga jata. Brlić je smatrao da je ispravnije na tome mjestu pisati *je*. Treća najgora pogreška zagrebačkoga kruga iliraca jesu množinski nastavci za dativ, lokativ i instrumental množine. Brlić je smatrao da umjesto zagrebačkih nastavka *-om/-em* u dativu, *-i* u instrumentalu te *-ah/-ih* u lokativu treba pisati u dativu nastavak *-im*, u instrumentalu *-mi*, a u lokativu *-ma*.

Jezikoslovni rad Ignjata Alojzija Brlića nije imao bitniju ulogu za razvitak hrvatskoga književnoga jezika, ali je, zasigurno, zanimljivo promatrati Brlićeve diletantske jezikoslovne ideje, promišljanja i stavove koji su se rodili i nastavili se razvijati u razdoblju hrvatskoga narodnoga preporoda.

6. POPIS LITERATURE

IZVORI:

- Brlić, Ignjat Alojzije 1833. *Grammatik der Illyrischen Sprache wie solche in Boßnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa &c. dann von Illyrien in Banat und Ungarn gesprochen wird. Für Teutsche verfat und herausgegeben von Ignatz Al. Berlich bürgerl. Handelsmanne und Magistrathe der k. k. freien militär. Kommunität Brood in Slawonien.* Ofen: gedruckt mit königl. Ungar. Universitäts - Schriften.
- Brlić, Ignjat Alojzije 1842. *Grammatik der Illyrischen Sprache wie solche in Dalmatien, Kroatien, Slawonien, Bosnien, Serbien, und & den Illyrien in Banat und Ungarn gesprochen wird. Für Deutsche verfat und herausgegeben von Ignatz Al. Berlich* Zweite durchgesehene aus verbesserte Auflage. Agram: gedruckt und im Verlage bei Franz Suppan, k.k.pr. Buchdrucker und Buchhändler.
- Maštrović, Tihomil i Mirić, Milan 1995. *Zora Dalmatinska: [1844-1849]: u pet svezaka: svezak 1.* Zagreb: Erasmus: Nacionalna i sveučilišna biblioteka.
- Maštrović, Tihomil i Mirić, Milan 1999. *Zora Dalmatinska: [1844-1849]: u pet svezaka: svezak 3.* Zagreb: Erasmus: Nacionalna i sveučilišna biblioteka.

LITERATURA:

- Auty, Robert 1962. Lingvistički rad Ignjata Alojzija Brlića. *Filologija*, 3, Zagreb, 5 – 22.
- Brlić, Ignjat Alojzije 1885. *Uspomene na stari Brod III.* Brod na Savi: Brzotisak H. Schulmana.
- Brlić, Ignjat Alojzije 1942. *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855.* Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod.
- Brlić-Mažuranić, Ivana 1934. *Uvod k zbirci starih pisama od godine 1848.-1852.* Zagreb: Tipografija.

- Kolenić, Ljiljana 2003. *Brodski jezikoslovci*. Slavonski Brod: Matica hrvatska Slavonski Brod.
- Nosić, Vesna 2011. Hrvatski narodni preporod u svjetlu tiskarsko-izdavačke djelatnosti. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, LVII (25), Osijek, 133 – 152.
- Pavličić, Pavao 1998. Ignjat Alojzije Brlić izdaje Palmotićeve Kristijadu. *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 24 (1), Split, 172 – 192.
- Pranjković, Ivo 1992. Fonološki i sintaktički opis u prvim slavonskim gramatikama. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 27, Zagreb, 123 – 135.
- Pranjković, Ivo 1999. Gramatika Ignjata Alojzija Brlića (Opis nepromjenjivih riječi). *Jezikoslovlje*, 2 (1), Osijek, 170 – 181.
- Rem, Vladimir 1981. *Stari Brod: zapisi o davnini mog grada*. Slavonski Brod: Turističko društvo.
- Tafra, Branka 1993. *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Tatarin, Milovan 2007. Jedan zaboravljeni slavonski kalendar iz 18. stoljeća. *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 33 (1), Split, 131 – 185.
- Vukovac, Stana 1993. Kulturno-prosvjetni karakter odnosa obitelji Brlić i Josipa Jurja Strossmayera. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* 23/24 (37-38-39), Zagreb, 423 – 431.

MREŽNI IZVORI:

- Gaj, Ljudevit 1835. *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, 31. Zagreb: Ljudevit Gaj. Pristupljeno 15.5.2021. <
<http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=547f90de-4774-42a1-859c-d2b443e1a6cf>>.

- Hobi. *Hrvatski jezični portal*. Znanje, Srce, 2021. Pristupljeno 15.5.2021. <<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>>.
- Rem, Vladimir 2011. Znanstveni skup o Brlicima. *Vijenac*, 445. Pristupljeno 15.5.2021. <<https://www.matica.hr/vijenac/445/za-znanstveni-skup-o-brlicima-926/>>.

7. SAŽETAK

Ignjat Alojzije predstavnik je treće generacije obitelji Brlić u Brodu na Savi, današnjem Slavonskome Brod. Odigrao je značajnu ulogu u brodscome kulturnome životu, stoga će se u ovome radu prikazati jedan fragment Brlićeva kulturnoga djelovanja. Iako je bio trgovac po zanimanju, u slobodno vrijeme Ignjat Alojzije Brlić bavio se prevodjenjem, književnošću i jezikoslovljem. Brlićev jezikoslovni rad vremenski pripada razdoblju hrvatskoga narodnoga preporoda te se izravno nastavlja na slavonsku gramatičku tradiciju Tadijanovića, Reljkovića i Lanosovića. Brlićevo glavno jezikoslovno djelo je *Grammatik der Illyrischen Sprache* (1833) te je to ujedno posljednja slavonska gramatika 18. stoljeća premda objavljena u 19. stoljeću. U radu će se predstaviti struktura Brlićeve gramatike s naglaskom na Brlićev opis vrsta riječi te opis imeničkih deklinacijskih vrsta. Brlić je bio vatreni pristaša ilirskoga pokreta, ali je javno kritizirao produkte zagrebačkih iliraca. U ovome radu predstaviti će se, prema Brlićevom mišljenju, najgore pogreške zagrebačkih iliraca te Brlićeve alternative tim pogreškama.

Ključne riječi: *deklinacija imenica, Ignjat Alojzije Brlić, ilirci, slavonske gramatike, vrste riječi*

8. SUMMARY

Linguist Ignjat Alojzije Brlić

Ignjat Alojzije is a representative of the third generation of the Brlić family in Brod na Savi, today's Slavonski Brod. He played a significant role in the Brod's cultural life, so this paper will present a fragment of Brlić's cultural activities. Although he was a merchant by profession, Ignjat Alojzije Brlić occupied himself with translation, literature and linguistics in his leisure time. Brlić's linguistic work belongs to the time of the Croatian national revival and continues directly on the Slavonian grammatical tradition of Tadijanović, Reljković and Lanosović. Brlić's main linguistic work is *Grammatik der Illyrischen Sprache* (1833). This paper will introduce the structure of Brlić grammar, with an emphasis on Brlić's description of word class and the description of noun declination types. Brlić was an ardent supporter of the Illyrian movement, but when it came to the linguistic endeavors, attitudes and solutions of the Zagreb Illyrians, he was very critical. His thoughts on linguistics were much closer to the Zadar School of Philology's linguistic and orthographic endeavors. According to Brlić, in this paper the biggest mistakes made by the Zagreb Illyrians and Brlić's alternatives to these mistakes are presented.

Keywords: *noun declination, Ignjat Alojzije Brlić, Illyrians, Slavonian grammar, word class*